

Autoreferat

1. Imię i nazwisko

Anna Hryniewicka

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe lub artystyczne – z podaniem podmiotu nadającego stopień, roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej.

1973 rok – tytuł magistra filozofii chrześcijańskiej w zakresie psychologii uzyskany na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie, za pracę pod tytułem „Różnice w rozwoju psychomotorycznym dzieci wychowywanych w żłobkach i w środowisku domowym”, przygotowanej pod kierunkiem dr Janiny Kowalczewskiej oraz recenzowanej przez prof. dr hab. Tadeusza Stanisława Galkowskiego.

1979 rok - stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie psychologii uzyskany na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, za pracę pod tytułem „Trudności wychowawcze w ocenie własnej dzieci z uszkodzonym układem nerwowym”, przygotowanej pod kierunkiem doc. dr hab. Anny Wszyńskiej oraz recenzowanej przez prof. dr hab. Marię Susułowską i prof. dr hab. Tadeusza Stanisława Galkowskiego.

3. Informacja o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych lub artystycznych.

W okresie 1 lutego 1973 – 30 września 1980 roku – praca w charakterze psychologa w Poradni Zdrowia Psychicznego dla Dzieci i Młodzieży, Warszawa ul. Płocka 39.

Od 1 października 1980 r. do chwili obecnej praca w charakterze nauczyciela akademickiego najpierw w Zakładzie, później w Katedrze Psychologii Klinicznej w Instytucie Psychologii Akademii Pedagogiki Specjalnej im Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, do roku 1999 na stanowisku adiunkta, w okresie 1999-2022 na stanowisku

pracownika dydaktycznego, a od 1 października 2022 roku na stanowisku pracownika badawczo-dydaktycznego.

Równolegle w ramach umowy–zlecenia w niepełnym wymiarze godzin:

praca w charakterze psychologa żłobkowego:

- w Zakładzie Opieki Zdrowotnej, Warszawa – Ochota – w okresie 1973–1976;

oraz praca dydaktyczna:

- w Ośrodku Wspierania Rozwoju Zawodowego Nauczycieli Kuratorium Oświaty, Warszawa, Al. Jerozolimskie 32 – w roku 1995;
- w Salezjańskim Instytucie Wychowania Chrześcijańskiego, Warszawa, ul. Kawęczyńska 53 – w okresie 1996–2002;
- w Wyższej Szkole Pedagogicznej TPD, Warszawa, ul. Urbanistów 3 – w okresie 1997–1999;
- w Centrum Pomocy Psychologiczno-pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej, Warszawa, ul. Polna 46 – w roku 1999;
- w Kolegium Nauczycielskim, Warszawa, ul. Czerniakowska 128 – w okresie 1997–2001;
- w Kolegium Edukacji Specjalnej TPD i APS, Warszawa, ul. Hafciarska 80/86 – okresie 1999–2002;
- w Wojewódzkim Ośrodku Doskonalenia Nauczycieli, Warszawa, ul. Hoża 88 – w okresie 2000-2001;
- w Centrum Kształcenia Zawodowego „Ekspert”, Warszawa, ul. Chłodna 36/48 – w okresie 2000–2005;
- w Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztor, w Pułtusku, ul. Staszica 19 – w okresie 2002–2005;
- w Instytucie Badań Edukacyjnych, Warszawa, ul. Górczewska 8 – w roku 2003;
- w Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa, ul. Dewajtis 5 – w roku 2009;
- w Wyższej Szkole Finansów i Zarządzania, Warszawa, ul. Pawia 55 – w okresie 2006–2012;
- w Mazowieckim Centrum Doskonalenia Nauczycieli, Warszawa, ul. Świętojańska 9 – w roku 2010;

- w Centrum Doskonalenia Dorosłych „Ekspert – Edukacja”, Radom, ul. Limanowskiego 26/30 – w roku 2011;
 - w Kujawsko–Pomorskiej Szkole Wyższej w Bydgoszczy, ul. Toruńska 55/57 – w roku 2014;
 - w Papierskim Wydziale Teologicznym w Warszawie, Collegium Joanneum, Warszawa, ul. Dewajtis 3 – w okresie 2018–2019.
4. Omówienie osiągnięć, o których mowa w art. 219 ust. 1 pkt. 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2021 r. poz. 478 z późn. zm.). Omówienie to winno dotyczyć merytorycznego ujęcia przedmiotowych osiągnięć, jak i w sposób precyzyjny określać indywidualny wkład w ich powstanie, w przypadku, gdy dane osiągnięcie jest dziełem współautorskim, z uwzględnieniem możliwości wskazywania dorobku z okresu całej kariery zawodowej.

Przedstawiona do oceny monografia pt. „W stronę człowieka... O odwadze twórczego myślenia Marii Grzegorzewskiej”, której wydanie nieprzypadkowo zbiegło się z obchodami jubileuszu stulecia Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej oraz ustanowieniem przez Sejm Rzeczypospolitej Polskiej Grzegorzewskiej Patronką Roku 2022, jest owocem wieloletnich badań nad Jej życiem i działalnością.

Głównym celem tej monografii – recenzowanej na zlecenie wydawnictwa APS przez dr hab. Mieczysława Dudka, prof. rzeszowskiej filii Collegium Humanum-Szkoła Główna Menedżerska i dr hab. Jacka Kulbakę, prof. APS – było stworzenie całościowego obrazu Marii Grzegorzewskiej jako człowieka niezwykle kreatywnego oraz poznanie rozmaitych wymiarów i uwarunkowań Jej twórczych dokonań i nieprzemijających wartości głoszonych przez Nią idei, które nie tylko przez pół wieku kształtowały kilka generacji pedagogów i działaczy oświatowych, ale jak można przypuszczać również w przyszłości będą wskazywać kierunek dalszego rozwoju pedagogiki specjalnej.

Mimo, że Maria Grzegorzewska na stałe zapisała się w historii nauki jako wybitny twórca polskiej szkoły pedagogiki specjalnej oraz założyciel i długoletni dyrektor najstarszej, znanej i cenionej na świecie polskiej uczelni pedagogicznej kształcącej

pedagogów specjalnych, nawet w kręgach specjalistów często brakuje pełnego rozeznania jak wiele wniosła do rozwoju różnych obszarów kultury i nauki, a także jak w niesprzyjających warunkach realizowała swoje życiowe powołanie. Wprawdzie po śmierci Grzegorzewskiej ukazało się kilka ogólnych pozycji bibliograficznych analizujących Jej działalność na rzecz budowania teoretycznych i praktycznych podstaw pedagogiki specjalnej, jednak z pominięciem całego kontekstu osobowościowego i sytuacyjnego, tak istotnego dla zrozumienia całokształtu Jej zasług w tej dziedzinie. Jedynie w materiałach z sesji naukowej z dnia 7.XI.1969 roku opracowanych pod red. Janiny Doroszewskiej, Mariana Falskiego i Ryszarda Wroczyńskiego (1972), w książce wydanej z okazji jubileuszu 60-lecia Wyższej Szkoły Pedagogiki Specjalnej pod red. Ewy Żabczyńskiej (1985), w dwóch książkach przygotowanych z okazji 100 rocznicy urodzin Marii Grzegorzewskiej pod red. Urszuli Eckert i Marii Gawareckiej (1989) oraz pod red. Eugenii Dąbrowskiej (1990), a także w opublikowanej przez Ewę Tomasik części prywatnych listów Grzegorzewskiej do rodziny i przyjaciół (1998, 2002), pojawiają się niewielkie wątki biograficzne dotyczące tylko wybranych fragmentów z Jej życia, które z uwagi na powierzchowny charakter opisu nie ukazują w pełni kim była, co sprawiło, że pomimo nieustannych trudności mogła tak dużo dokonać w swoim życiu oraz w czym tkwiła tajemnica Jej wielkiego wpływu na ludzi.

Uzupełnienie biografii Marii Grzegorzewskiej o powyższe kwestie, pozostające dotychczas niejako na marginesie zainteresowań badaczy, wymagało zmierzenia się z ogromną ilością rozproszonych materiałów, z których korzystałam kierując się własnymi preferencjami, kształtującymi się stopniowo pod wpływem zbieranych informacji dotyczących Marii Grzegorzewskiej. Ich podstawowym źródłem tych były opracowania naukowe, materiały archiwalne oraz ustne wspomnienia zebrane od rodziny, przyjaciół, znajomych Grzegorzewskiej oraz innych osób mających jakąś wiedzę na Jej temat, opartą na prywatnych lub służbowych kontaktach. Wśród opracowań naukowych dominowały książki i artykuły naukowe zamieszczone w wielu krajowych i zagranicznych czasopismach pedagogicznych i psychologicznych, pamiątkarska literatura drukowana i rękopiśmienna oraz słowniki bibliograficzne, poświęcone historii szkolnictwa, w tym szkolnictwa specjalnego; założeniom organizacyjnym przyjętym przez Grzegorzewską w kierowanych przez Nią

instytucjach kształcenia nauczycieli, ze szczególnym uwzględnieniem całokształtu historii rozwoju Państwowego Instytutu Pedagogiki Specjalnej, biografii Grzegorzewskiej, Jej współpracowników i niektórych studentów oraz innych osób znaczących z Jej otoczenia. Bardzo cenne okazały się również materiały archiwalne w postaci różnego rodzaju dokumentów, świadectw, zapisków, listów, zdjęć, konspektów wykładów, planów zajęć, list studentów, protokołów egzaminów, prac studenckich, a nawet wycinków prasowych itp., których większość, z uwagi na fakt, że od 1919 roku Grzegorzewska na stałe związała się z Warszawą, została zgromadzona w archiwach warszawskich, m. in. w Archiwum i Muzeum Akademii Pedagogiki Specjalnej, w Warszawskim Archiwum Państwowym - Oddział w Milanówku, w Warszawskim Archiwum Państwowym - Oddział w Grodzisku Mazowieckim, w Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, w Archiwum Zarządu Głównego Związku Nauczycielstwa Polskiego, w Archiwum Instytutu Głuchoniemych im. Jakuba Falkowskiego, w Archiwum Towarzystwa Opieki nad Ociemniałymi w Laskach, w Archiwum Głównej Biblioteki Lekarskiej, w Archiwum Muzeum Ziemi, w Ośrodku Dokumentacji i Badań KORCZAKIANUM (Oddział Muzeum Warszawy), w Archiwum Centralnej Biblioteki Wojskowej, w Narodowym Archiwum Cyfrowym Fundacji Generał Elżbiety Zawadzkiej w Toruniu oraz w Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Warszawie. Nieco skromniejsze, ale równie cenne zbiory niejednokrotnie unikalnych dokumentów, dotyczących szczególnie wcześniejszego etapu życia Grzegorzewskiej, udało się odnaleźć w archiwach zlokalizowanych poza obszarem Warszawy, np. w Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, w Archiwum Muzeum Tatrzańkiego w Zakopanem, w Archiwum Diecezjalnym w Łowiczu, w Archiwum Biblioteki Polskiej w Paryżu oraz w Litewskiej Bibliotece Narodowej im. Martynasa Mažvydasa w Wilnie. Ich dopełnieniem były materiały oraz informacje uzyskane bezpośrednio od członków najbliższej rodziny Marii Grzegorzewskiej (prof. Wojciecha Szeligiewicza z Warszawy, Lecha Starczaka z Bydgoszczy, Anny Brochwicz-Lewińskiej z Warszawy), wnuczki Jej pierwszej uczennicy – Haliny Prewysz-Kwintówny (Zofii Spanczak z Anglii), córki chrzestnej Grzegorzewskiej (Teresy Głuskiej z d. Oświecimskiej), prawnuka Jej ojca chrzestnego - Lucjana Rayzachera z Kurzeszyna (prof. Zbigniewa Rayzachera), kuzyna przełożonej pensji - Pauliny Hewelke (prof. Piotra Hewelke) oraz

wnuka bliskiego Jej współpracownika w okresie międzywojennym - Michała Wawrzynowskiego (Michała Warzynowskiego ze Stanów Zjednoczonych) oraz Wiesława Kosonoga z Wołuczy (zam. na terenie dawnej posesji rodziny Grzegorzewskich).

Z uwagi na historyczno-pedagogiczny charakter omawianej monografii, podstawową metodą badawczą zastosowaną w pracy była analiza tekstów źródłowych, ich uporządkowanie i interpretacja. Posłużenia się tą metodą było szczególnie przydatne przy opracowywaniu materiałów archiwalnych, w większości dotąd pomijanych w badaniach naukowych. Chociaż niektóre z uzyskanych przeze mnie danych pozornie nie przedstawiały większej wartości, jednak były jakimś świadectwem historii, gdyż naprowadzały na ślady ważnych wydarzeń, pomagały w uściśleniu dat i faktów o charakterze biograficznym oraz w wyjaśnieniu licznych nieścisłości i błędnych informacji zamieszczonych w różnych publikacjach, przyczyniając się zarówno do budowania i ożywienia portretu Marii Grzegorzewskiej ukazanego na tle portretu zbiorowego otaczającego ją środowiska, jak i pogłębienia wiedzy dotyczącej funkcjonowania szkół specjalnych dla różnych grup dzieci niepełnosprawnych, założeń organizacyjnych wychowania i kształcenia specjalnego tych dzieci oraz kształcenia nauczycieli dla potrzeb szkolnictwa specjalnego i działalności wybranych organizacji społecznych zajmujących się udzielaniem pomocy osobom niepełnosprawnym.

W mojej ocenie charakterystyczne rysy portretu Marii Grzegorzewskiej w jakimś stopniu przewijają się w każdym z dziewięciu rozdziałów niniejszej pracy, podporządkowanych poszczególnym etapom życia i/lub obszarom jej działalności. Przyjmując powyższe kryterium za podstawę zakresu tematycznego kolejnych części pracy, dążyłam do możliwie wyczerpującego jego przedstawienia, również w świetle wcześniej niedostępnych dokumentów, często narzucających konieczność weryfikacji różnych powszechnie przyjętych faktów.

Rozdział pierwszy dotyczy pochodzenia Marii Grzegorzewskiej i przedstawia najdawniejsze dzieje rodziny Bohdanowiczów i Grzegorzewskich, wywodzących się z ziemiańskich rodzin zmudzkich mocno zakorzenionych w kulturze polskiej i europejskiej; sylwetki rodziców, rodzeństwa i najbliższych krewnych Marii Grzegorzewskiej, w większości wspaniałych, prawych i szlachetnych ludzi,

charakteryzujących się wielką otwartością na cudze problemy oraz umiłowaniem tradycji niepodległościowych i patriotycznych, łączących ideały romantyczne z pozytywistycznymi; miejsca Jej zamieszkania w okresie dzieciństwa; okoliczności i zjawiska, które wpłynęły na rozwój i ugruntowanie się Jej postawy prospołecznej. Spośród zaprezentowanych w tym rozdziale zupełnie nieznanymi faktów dotyczących wczesnego etapu życia Grzegorzewskiej za najważniejszy uznaje: dotarcie po wielu latach poszukiwań do oryginalnego aktu Jej chrztu, sporządzonego zgodnie z obowiązującym wówczas w zaborze rosyjskim prawem w języku rosyjskim, który podważa dotychczasowe przekonanie, powielane zarówno w encyklopediach oraz w licznych publikacjach przedstawiających Jej biografię, dotyczące daty Jej urodzenia (przypadającej na dzień 18 kwietnia 1887 r, a nie jak sądzono wcześniej - 18 kwietnia 1888 r.); ustalenie szczegółów biografii rodzeństwa Marii Grzegorzewskiej; oraz odtworzenie atmosfery domu rodzinnego Grzegorzewskich w Wołuczy k. Rawy Mazowieckiej i Opypach k. Grodziska Mazowieckiego.

Rozdział drugi, poświęcony początkowej fazie edukacji Marii Grzegorzewskiej, charakteryzuje warszawskie zakłady naukowe z przełomu XIX i XX wieku funkcjonujące w cieniu polityki represji stosowanej przez zaborcę; specyficzne cechy prywatnych żeńskich pensji prowadzonych przez Jadwigę Gabrielę Kotwicką oraz Paulinę Hewelke, do których uczęszczała Grzegorzewska; biogramy naukowe przełożonych i pracujących tam nauczycieli ze szczególnym uwzględnieniem ich roli w budzeniu u młodzieży miłości ku ideałom narodowym oraz wyzwaniu zaangażowania w walkę o wyzwolenie narodowe i społeczne, które swój dramatyczny wyraz znalazło podczas strajku szkolnego, przywoływanego po latach we wspomnieniach wielu działaczy oświatowych i społecznych oraz byłych uczennic i wykładowców pensji Kotwickiej i Hewelke. Jedną z takich osób była dawna uczennica pensji Hewelke, jednocześnie znana pisarka – Maria Dąbrowska, której przypadkowo odnalezione relacje znacznie rozszerzają wiedzę o niełatwych początkach edukacji Grzegorzewskiej. Ich świadectwem są również zarejestrowane przez Doroszewską, wcześniej niepublikowane, wspomnienia samej Grzegorzewskiej dotyczące Jej pobytu na pensjach; unikatowe albumy szkolne zawierające fotografie wykładowców i uczennic pensji Kotwickiej z lat 1904–1910 i Hewelke z lat 1910–1912, łącznie z jedynymi zachowanymi fotografiami przełożonych tych pensji; oraz dziennik szkolny

z ocenami Grzegorzewskiej uzyskanymi na pensji Kotwickiej w roku szkolny 1898/99, 1899/00, 1900/91, 1901/92 i informacją o braku podstaw do klasyfikowania Jej postępów w nauce w roku 1902/03 i 1903/1904 z powodu nieobecności w szkole.

Rozdział trzeci, poświęcony aktywność Marii Grzegorzewskiej po ukończeniu pensji Pauliny Hewelke, przedstawia Ją jako studentkę wydziału matematyczno-przyrodniczego Towarzystwa Kursów Naukowych, stanowiącego pierwszą prywatną szkołę o charakterze szkoły wyższej założoną na terenie zaboru rosyjskiego, która w czasie studiów Grzegorzewskiej otrzymała zezwolenie na prowadzenie odczytów w języku polskim; jako działaczkę społeczno-oświatową powiązaną ze Związkiem Polskiej Młodzieży Socjalistycznej; jako domową nauczycielkę na Litwie oraz jako hospitantkę na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Wśród najcenniejszych świadectw z tego okresu znajdują się niepublikowane wcześniej wspomnienia bliskiego krewnego pierwszej uczennicy Grzegorzewskiej - Hali Kwintówny, opisujące przebieg prowadzonej przez Nią lekcji; karty wpisowe Grzegorzewskiej na studia w Krakowie; przepisy ograniczające dostęp cudzoziemek do pełni praw studenckich; opisy działalności Grzegorzewskiej w Uniwersytecie Ludowym im. Adama Mickiewicza prowadzonej w czasie studiów w UJ; oraz nieznanne młodzieńcze listy Grzegorzewskiej do przyjaciółki - Janiny Małkowskiej, zawierające m.in. opis Jej rozterek przeżywanych po śmierci narzeczonego.

Rozdział czwarty, poświęcony edukacji Marii Grzegorzewskiej za granicą, omawia społeczny problem emigracji młodzieży przed pierwszą wojną światową; działalność i życie najwybitniejszej światowej promotorki pedagogii i psychologii eksperymentalnej - Józefy Joteyko w świetle danych biograficznych; założenia organizacyjne oraz funkcjonowanie Międzynarodowego Fakultetu Pedagogicznego w Brukseli widziane z perspektywy ówczesnych pracowników i studentów; studia Grzegorzewskiej w czasie pierwszej wojny światowej w jednym z najważniejszych centrów intelektualnych w Europie, jakim była paryska Sorbona; Jej działalność społeczną w Towarzystwie im. Joachima Lelewela oraz w Polskiej Lidze Nauczania i Wychowania; działalność naukową skutkującą uzyskaniem w 1916 roku stopnia doktora w dziedzinie psychologii; okoliczności zmiany kierunku zainteresowań z wychowania estetycznego na problematykę niepełnosprawności; oraz motywy

rezygnacji z otwierających się możliwości pracy naukowej na zachodzie Europy i powrotu do wolnej Polski.

Rozdział piąty, poświęcony aktywności zawodowej Marii Grzegorzewskiej w okresie międzywojennym, prezentuje społeczne, polityczne i ekonomiczne warunki życia w Polsce po odzyskaniu niepodległości; pracę Marii Grzegorzewskiej w charakterze referenta i wizytatora do spraw szkolnictwa specjalnego w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego; organizacyjne założenia Państwowego Instytutu Pedagogiki Specjalnej; charakterystyczne cechy kadry pedagogicznej Instytutu ze szczególnym uwzględnieniem biogramów osób znaczących dla jego rozwoju; koleje losów życiowych wybranych studentów i absolwentów Państwowego Instytutu Pedagogiki Specjalnej z lat 1922–1939; działalność powołanego przez Grzegorzewską w 1923 roku „Ogniska Szkolnego” służącego kontynuacji nauki po zakończeniu studiów; działalność Grzegorzewskiej w powołanej rok później przy Zarządzie Głównym Związku Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych Sekcji Szkolnictwa Specjalnego i w kwartalniku „Szkoła Specjalna”; oraz Jej organizacyjną i dydaktyczną działalność w Państwowym Instytucie Nauczycielskim, stanowiącym w okresie międzywojennym jedyną wyższą szkołę „dla czynnych nauczycieli szkół powszechnych, posiadających poza wykształceniem średnim pedagogicznym ukończony 1-roczy wyższy kurs nauczycielski i wyróżniających się twórczym, refleksyjnym stosunkiem do własnej działalności”. Do szczególnie interesujących materiałów wyłonionych w trakcie analizy zasobów archiwalnych i zaprezentowanych w tej części pracy należą opisy problemów, z jakimi Maria Grzegorzewska zmagala się najpierw jako ministerialny wizytator, a później jako dyrektor Państwowego Instytutu Pedagogiki Specjalnej, sporządzone w 1948 roku przez Władysława Radwana (jako wstęp do niepublikowanych wspomnień Ignacego Dzierżyńskiego z 50 lat nauki szkolnej i pracy oświatowej na przełomie XIX i XX); przez pierwszych absolwentów Instytutu Pedagogiki Specjalnej; oraz nauczycieli z lwowskich zakładów dla głuchoniemych i niewidomych dzieci, z Instytutu Głuchoniemych i Ociemniałych w Warszawie i z Towarzystwa Opieki nad Ociemniałymi w Laskach.

Rozdział szósty dotyczy funkcjonowania Państwowego Instytutu Pedagogiki Specjalnej w latach II wojny światowej i prezentuje jego wojenne losy, które podobnie jak losy samej Marii Grzegorzewskiej oraz wielu poległych i pomordowanych

nauczycieli i studentów Instytutu, omówione są w kontekście ogólnej sytuacji narodu polskiego podczas II wojny światowej, represji okupanta wobec polskiej inteligencji oraz ogólnej sytuacji szkolnictwa wyższego. Wśród zaprezentowanych w nim materiałów ważne znaczenie dla pogłębienia znajomości biografii Marii Grzegorzewskiej mają opisy Jej pracy w charakterze nauczycielki w warszawskiej szkole specjalnej dla dzieci upośledzonych umysłowo nr 177, w charakterze pielęgniarki w szpitalu wojskowym przy ul. Nowowiejskiej, w charakterze wykładowcy w tajnym Instytucie Pedagogicznym Związku Nauczycielstwa Polskiego, w Uniwersytecie i w Ludowym Instytucie Oświaty i Kultury; opisy Jej konspiracyjnej działalności w Departamencie Oświaty i Kultury Delegatury Rządu na Kraj, z ramienia którego w latach 1942–1944 organizowała i prowadziła roczne studium przygotowujące specjalistów do mających powstać po wojnie zakładów kształcenia nauczycieli oraz opracowywała programy umożliwiające samokształcenie nauczycieli przebywających w niemieckich obozach jenieckich; ponadto opisy Jej współpracy z Głównym Komitetem Pomocy Żydom oraz Jej działalności w czasie Powstania Warszawskiego w służbie sanitarnej na Ochocie.

Rozdział siódmy opisuje powojenną społeczną i organizacyjną aktywność Marii Grzegorzewskiej ukierunkowaną: na odbudowę Państwowego Instytutu Pedagogiki Specjalnej po zakończeniu II wojny światowej; na przygotowanie nauczycieli do kształcenia i wychowywania dziecka skrzywdzonego przez wojnę (szczególnie kalekiego i przewlekle chorego); na przeciwdziałanie skutkom indoktrynacji komunistycznej; na utrzymanie funkcji dyrektora Instytutu zdegradowanego przez władze do rangi Studium Pedagogiki Specjalnej; na poszerzenie oferty studiów w Państwowym Instytucie Pedagogiki Specjalnej oraz na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Warszawskiego. Do najbardziej interesujących dokumentów po raz pierwszy zaprezentowanych w tym rozdziale należy zaliczyć: pismo ówczesnego dyrektorki Departamentu Reformy Szkolnictwa i Wychowania Ministerstwa Oświaty – Żanny Kormanowej, skierowane do Grzegorzewskiej na krótko przed kapitulacją III Rzeszy, z apelem „o zaoferowanie” Ministerstwu Oświaty swojego doświadczenia w zakresie kształcenia nauczycieli, wraz z jednoczesną adnotacją, że sprawy pedagogiki specjalnej „to potrzeba mniej pałaca i masowa”; wypowiedzi Marii Grzegorzewskiej wskazujące na determinację, z jaką reaktywowała Państwowy Instytut Pedagogiki

Specjalnej na gruzach Warszawy, odrzucając propozycje przeniesienia go do Łodzi, lub Krakowa; kronikarskie relacje słuchaczy pierwszego powojennego rocznika Instytutu z przebiegu studiów w gmachu przy ul. Smulikowskiego 6/8; zestawienie bilansu start materialnych i osobowych poniesionych przez Instytut w czasie okupacji i planów jego rozwoju; sprawozdanie z organizacji roku akademickiego 1948/49 w nowym gmachu przy ul. Spiskiej 16 oraz opisy życia studenckiego w trudnych latach powojennych; relacje Grzegorzewskiej z pracy oświatowo-wychowawczej wśród młodzież wiejskiej prowadzonej przez Nią w ramach współpracy z Towarzystwem Uniwersytetów Ludowych oraz z Pierwszego Ogólnopolskiego Zjazdu w Sprawie Literatury dla Dzieci i Młodzież zorganizowanego w Warszawie przez Związek Nauczycielstwa Polskiego w czerwcu 1947 roku; pismo prof. Marii Żebrowskiej z maja 1948 roku z przeprosinami Grzegorzewskiej za pominięcie Jej sprawozdania z działalności Państwowego Instytutu Pedagogiki Specjalnej w programie Międzynarodowej Konferencji poświęconej dzieciom – ofiarom wojny wraz z propozycją umieszczenia go w „Psychologii Wychowawczej” i we francuskim czasopiśmie „Sauvegarde”; zestawienia dotyczące składu osobowego studentów uczelni z lat 1949/50 i 1950/51 odtworzone na podstawie imiennych kartotek sporządzonych przez Grzegorzewską; sprawozdanie z działalności Samorządu Słuchaczy Państwowego Instytutu Pedagogiki Specjalnej w roku akademickim 1949/50; spis lektur na egzamin z pedagogiki zgodnej z doktryną socjalistyczną, którego zdanie było jednym z ważnych kryteriów przyjęcia na studia; scenograf z posiedzenia Sesji Nauk Społecznych Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej dla Pracowników Nauki z dnia 15 stycznia 1957 roku poświęconego sprawie nadania Grzegorzewskiej tytułu profesora; oraz treść Jej przemówienia wygłoszonego w Instytucie na zakończenie roku akademickiego 1965/66.

Rozdział ósmy, poświęcony naukowej działalności Marii Grzegorzewskiej, przedstawia Jej najważniejsze dokonania naukowe w pedagogice specjalnej i psychologii ukazane na tle ówczesnego rozwoju polskiej i europejskiej myśli pedagogicznej; omawia Jej wkład w rozwój polskiej pedeutologii ukierunkowanej na kształcenie nauczycieli specjalizujących się w pracy z dziećmi o różnych odchyleniach od normy; oraz wskazuje na Jej naukowe kontakty z zagranicą. Potwierdzeniem wysokiej pozycji, jaką Grzegorzewskiej zdobyła w skali międzynarodowej, są przytoczone wypowiedzi takich autorytetów jak Eugeniusz Minkowski, Janina

Doroszevska, czy Zdzisław Jaroszewski, którzy wykazali, że Jej propozycja ujmowania globalnego charakteru skutków wszelkich odchyień od normy, niezależnie od ich genezy i objawów, w latach dwudziestych XX wieku było bardzo nowatorskim podejściem, przeciwstawnym do poglądów uznawanych w tym okresie przez pedagogów specjalnych kładących szczególny nacisk na swoistość środków i metod postępowania rewalidacyjne i nie zawsze dostrzegających w osobie z niepełnosprawnością człowieka przejawiającego określone trudności; oraz że wprowadzając do pedagogiki specjalnej problematykę stresu, frustracji, akceptacji, kalectwa przed pojawieniem się jej na gruncie psychologii, Grzegorzewska po raz kolejny wykazała swoją innowacyjność, wybiegając daleko poza systemy realizowane za granicą i torując tej dyscyplinie drogę do poglądów współcześnie aktualnych w nauce. Podobną innowacyjność wykazała także w dziedzinie pedeutologii, czego wyrazem były liczne dotychczas w większości niepublikowane komentarze do Jej „Listów do Młodego Nauczyciela”, pochodzące głównie od absolwentów Instytutu, przyszłych pedagogów ze szkoły w Morzysławiu koło Konina, biskupów oraz dziennikarzy, takich jak np. Zofia Chądzyńska¹, według której „trzeba było wiele przeżyć i przemyśleć i bardzo pokochać pracę nauczycielską, aby pisać tak jasno i prosto, głęboko i serdecznie”.

Rozdział dziewiąty dotyczy obrazu Marii Grzegorzewskiej w oczach współczesnych i podejmuje próbę oceny Jej osobowości w świetle materiałów biograficznych oraz opinii osób z najbliższego jej otoczenia, w tym niepublikowanej opinii Janiny Doroszewskiej wypowiedzianej podczas pogadanki radiowej poświęconej Marii Grzegorzewskiej.

Zdając sobie sprawę, jak odpowiedzialnym i ryzykownym zadaniem jest wypowiedzanie się na temat człowieka takiego formatu, jak Maria Grzegorzewska, w niniejszej monografii dążyłam do uwydatnienia głównie tych zjawisk, które wyznaczały cel Jej życia. Sięgając do Jej osiemdziesięcioletniej biografii, o której Wiesława Grochola² pisała, że była rozpięta „pomiędzy żywa tradycją dziewiętnastowiecznych powstań a najbardziej współczesną terażniejszością, między Paryżem i Genewą a chylącym się do upadku kresowym dworkiem, pomiędzy

¹ Chądzyńska, Z. (1959). Musisz być sobą (na marginesie „Listów do Młodego Nauczyciela” Marii Grzegorzewskiej). *Polonistyka*, 2, 67–68.

² Grochola, W. (1980). *Legenda w zasięgu ręki*. *Magazyn rodzinny*, 3. s/38-43.

luminarzami epoki i ludźmi najędźniej usytuowanymi i wyposażonymi życiowo”, z konieczności musiałam dokonać ogromnej selekcji faktów, wiele z nich tylko sygnalizując z nadzieją, że staną się przedmiotem dalszych analiz.

Jak starałam się wykazać, życie Grzegorzewskiej przypadło na okres wielkich przeobrażeń społeczno-kulturowych i politycznych, jakie dokonały się pod koniec XIX i w trakcie XX wieku. Jej droga przebijania się do wykształcenia, podobnie jak droga związana z pracą zawodową, na którą wkroczyła po wizycie w szpitalu psychiatrycznym w Bicêtre pod Paryżem, była bardzo trudna, wymagała ogromnej siły charakteru, odwagi i wiary w słuszność podjętych zobowiązań. Od czasu kiedy po powrocie do kraju zaczęła organizować w odrodzonej Polsce szkolnictwo specjalne nieustannie zmagala się z poważnymi wyzwaniami, walcząc w okresie międzywojennym z wielkimi zaniedbaniami w dziedzinie oświaty spowodowanym przez zaborców; narażając własne życie podczas II wojny światowej w związku z uczestnictwem w tajnym nauczaniu, w opiece nad rannymi powstańcami i prześladowaną społecznością żydowską; oraz odbudowując po wojnie i walcząc o utrzymanie pozycji Państwowego Instytutu Pedagogiki Specjalnej w okresie stalinowskiej dyktatury. W tym miejscu konieczne wydawało się podkreślenie wielokierunkowości zainteresowań Marii Grzegorzewskiej, która swoją refleksją obejmowała całość problematyki wchodzącej w zakres nie tylko pedagogiki specjalnej, ale także z pogranicza kilku działów psychologii. Jako osoba niezwykle aktywna potrafiła w harmonijny sposób łączyć swoją działalność organizacyjną, naukową, dydaktyczną, społeczną i edytorską, doprowadzając do społecznego zrozumienia znaczenia opieki wychowawczej nad dzieckiem z niepełnosprawnością, upowszechnienia jego nauczania, rozwoju szkolnictwa specjalnego oraz stworzenia psychologicznych podstaw rewalidacji i wychowania, ukierunkowanych na wszechstronny rozwój osobowości osób niepełnosprawnych intelektualnie, głuchych, niewidomych, przewlekle chorych i niedostosowanych społecznie. Akcentując wielką doniosłość społeczną tego rodzaju służby, której Grzegorzewska poświęciła swoje życie, pragnęłam zwrócić uwagę na Jej przesłanie adresowane do osób szukających swojego powołania: „że pedagogika specjalna to wielka sprawa i że choć jest to

dziedzina pracy trudna, ale i szczęśliwa dla tych, którzy mogli znaleźć w niej sens swego życia i teren, na którym wysiłek i trud przynosi tak wyraźne owoce”³.

Podzielając zawartą w tym przesłaniu myśl, w kolejnej pracy planuję przedstawić wiele nieznanych nowych szczegółów dotyczących biografii i dorobku naukowego tych osób spośród bliskich współpracowników Marii Grzegorzewskiej, którzy pomimo że reprezentowali bardzo różne dziedziny nauki, kultury i sztuki, wnieśli znaczny wkład w rozwój pedagogiki specjalnej.

Pewne symptomy rodzącego się powołania u wybranych osób związanych z Grzegorzewską sygnalizowałam już we wcześniejszych publikacjach.

Dotychczasowy wykaz moich publikacji obejmuje 1 monografię autorską, 22 rozdziałów w wieloautorskich monografiach i książkach naukowych, 1 opracowanie naukowe monografii nieżyjącego autora – wykonane wspólnie z dr Adamem Górniakiem z Instytutu Filozofii Uniwersytetu Warszawskiego, oraz kilkadziesiąt artykułów naukowych opublikowanych na łamach następujących czasopism: Szkoła Specjalna, Roczniki Pedagogiki Specjalnej, Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo (Wyd. APS), Edukacja, (Wyd. Instytutu Badań Edukacyjnych), Medycyna, Dydaktyka, Wychowanie (Wyd. Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego), Zdrowie Psychiczne (Wyd. Polskiego Towarzystwa Higieny Psychiczej), Magazyn Medyczny, Polski Tygodnik Lekarski (Wyd. PZWL), Suicydologia (Wyd. Polskiego Towarzystwa Suicydologicznego), Wychowanie Fizyczne i Higiena Szkolna (Wyd. Ministerstwa Oświaty i Wychowania), Wychowanie Fizyczne i Sport (Wyd. AWF im. Józefa Piłsudskiego), Słowem i Kształtem, (Wyd. Fundacji Sztuki Osób Niepełnosprawnych), Integracja (Wyd. Stowarzyszenie Przyjaciół Integracji), Plastyka w Szkole, Plastyka i Wychowanie (WSiP), Bulletin Estetycznej Wychowy II (Wyd. Uniwersytetu w Bratysławie), Design - Wiadomości Instytutu Wzornictwa Przemysłowego, Play rights (Wyd. North Carolina State University School of Design), Przyjaciel Dziecka (Wyd. TPD), Warszawskie Studia Pastoralne (Wyd. UKSW).

Przygotowane przez mnie prace dotyczą następującej problematyki:

- rozwój, twórczość, kreatywność i wychowanie estetyczne;
- ekologia i kształtowanie przestrzeni ludzkiej egzystencji;

³ Wystawa 40-lecia Instytutu Pedagogiki Specjalnej (1965). Szkoła Specjalna, 1, s. 3.

- zdrowie psychiczne, zdrowie somatyczne i niepełnosprawność;
- biografistyka oraz historia szkolnictwa specjalnego, kształcenia pedagogów specjalnych w PIPS i rozwoju myśli pedagogicznej Marii Grzegorzewskiej;
- zagrożenia wychowawcze XXI wieku wyzwaniem dla współczesnej pedagogiki.

Rozwój, twórczość, kreatywność i wychowanie estetyczne

Od momentu ukończenia studiów moje zainteresowania naukowe koncentrowały się przede wszystkim wokół problematyki związanej z rozwojem, aktywnością twórczą, kreatywnością człowieka oraz znaczeniem wychowania estetycznego dla kształtowania wszechstronnego rozwoju jego osobowości. Poza trzema artykułami zawierającymi refleksje dotyczące oddziaływań rodzicielskich wobec dzieci w okresie pokwitania, pozostających z powodu trudności wychowawczych pod opieką Poradni Zdrowia Psychicznego lub Sądu dla Nieletnich (tj. artykułami pt. „Być sobą” i „Współwinni”, zamieszczonymi w miesięczniku Zarządu Głównego TPD pt. „Przyjaciel Dziecka”, oraz pracą pt. „Trudności wychowawcze u dzieci z uszkodzonym centralnym układem nerwowym”, zamieszczoną w kwartalniku „Szkoła Specjalna”) do najciekawszych prac z tego obszaru tematycznego zaliczam opracowanie pt. „O kształtowaniu twórczej postawy człowieka”, zamieszczone w kwartalniku „Medycyna, Dydaktyka, Wychowanie”; opracowanie pt. „Integracja osobowości a zdolności do działań twórczych” i opracowanie pt. „Sport i sztuka”, zamieszczone w czasopiśmie „Plastyka w Szkole”; opracowanie pt. „Znaczenia sportu i sztuki w kształtowaniu osobowości człowieka”, zamieszczone w czasopiśmie „Wychowanie Fizyczne i Sport”; opracowania pt. „Rozumienie symbolicznej warstwy dzieła sztuki” i pt. „Psychologiczna ocena wzajemnych relacji sztuki i religii”, zamieszczone w czasopiśmie „Plastyka w Szkole”; opracowanie pt. „Upadły anioł i jego rola w historii świata”, zamieszczone w czasopiśmie „Plastyka i Wychowanie”; oraz tekst pt. „Psychologiczne aspekty zabaw dziecięcych”, zamieszczony w książce pt. „Dla kogo zabawka”, wydanej pod red. dr Jacka Bukowskiego przez Instytut Wzornictwa Przemysłowego.

W pierwszym z tych opracowań podjęłam próbę zdefiniowania postawy twórczej oraz wykazałam, że nie jest ona zarezerwowana wyłącznie dla ludzi pracujących w

zawodach zaliczanych do zawodów twórczych, przeciwnie zdolności twórcze tkwią w każdym człowieku, stanowiąc miarę jego dojrzałości wyrażającą się w umiejętności samodzielnego działania nastawionego na osiągnięcie odległego celu, w dążeniu do pełnej transcendencji samego siebie, do wynajdowania, osiągania i przekraczania różnych standardów i norm. Ich wrogiem są destrukcyjne schematy poznawcze kształtujące nasze przekonania oraz tendencje do określonego sposobu zachowania. Tym, co pomaga przezwyciężyć przeszkody utrudniające odblokowanie możliwości twórczych jest umiejętność codziennego rozwiązywania głęboko zakorzenionego w naturze ludzkiej konfliktu wewnętrznego pomiędzy siłami obronnymi nastawionymi na poszukiwanie bezpieczeństwa a siłami rozwojowymi popychającymi w kierunku wykorzystanie wszystkich zdolności. O roli, jaką w tym procesie odgrywa struktura osobowości pisałam w artykule pt. „Integracja osobowości a zdolności do działań twórczych”. Wbrew obowiązującemu wówczas w psychologii założeniu, że integracja osobowości jest wyrazem sprawności, dobrej organizacji i pozytywnego postępowania, w oparciu o analizę funkcjonowania ludzi wybitnych starałam się uzasadnić tezę, że pierwotna integracja może być stanem przeciwnym zdrowiu psychicznemu, gdyż ogranicza zdolność do rozwoju, zaś osiągnięcie wyższego poziomu funkcjonowania prawie zawsze łączy się z procesem dezintegracji, po którym następuje wiele wtórnych integracji; oraz że przechodzenie przez różne etapy dezintegracji nie przekreśla życia twórczego wymagającego ciągłych przewartościowań, rozbijania schematów, stawiania w opozycji do wcześniej akceptowanych spraw. Z tego powodu często niezbędne jest wsparcie pedagoga, który powinien zrobić wszystko, aby pomóc człowiekowi w jego rozwoju, wykorzystując np. aktywność artystyczną czy treningi wrażliwości jako intensywną formę działań dezintegracyjno-integrujących, nastawionych na wszechstronny rozwój osobowości.

W kolejnych artykułach dotyczących wzajemnych relacji sportu i sztuki oraz ich znaczenia dla kształtowania osobowości człowieka, próbowałam znaleźć odpowiedzi na następujące pytania: czy sport i sztuka mają jakieś cechy wspólne, czy są raczej antagonistyczne, dlaczego ludzie zajmują się sztuką, dlaczego uprawiają sport, jaka wartość ma dla nich tego rodzaju aktywność; oraz dowieść, że te dwie wielkie formy aktywności w czasach współczesnych mogą odegrać wielką rolę w dziele ochrony

ludzkości przed samounicestwieniem. Jak głosił Read⁴, gdy „ginie sztuka, duch ludzki staje się bezsilny, świat zaś cofa się w barbarzyństwo”. Tę myśl należy odnieść także do sportu, który czerpiąc wzory z tradycji antycznych i arystokratycznych zrodzonych w różnych epokach i systemach społecznych, na równie ze sztuką może być wykorzystany do odbudowy zarówno biologicznej, jak i duchowej harmonii człowieka, całkowicie bezbronno wobec własnego wnętrza, swych egoistycznych pragnień, popędów, a pośrednio także wobec własnych funkcji cielesnych.

Artykuł dotyczący „Rozumienia symbolicznej warstwy dzieła sztuki” pokazuje w jakim stopniu aparat pojęciowy i narzędzia badawcze psychologii mogą być pomocne w zrozumieniu psychicznych popędów zapoczątkowujących konkretną działalność artystyczną danego twórcy, przeżyć i doznań towarzyszących tworzeniu konkretnego projektu artystycznego oraz ukrytego sensu idei symbolicznej zawartej w tym projekcie. Mimo, że język symboli jest stale obecny w psychice ludzi, rozciąga się na dziedzinę sztuki, religii, literatury, języka i prawie każdej działalności człowieka, jego odczytanie jest trudne, bo jak twierdzi Hofstättera⁵, symbolizowany motyw, wyrastający z różnych warstw duchowych, pojawia się w coraz to nowych związkach: najpierw w racjonalnym, to znów irracjonalnym kontekście myślowym; potem w częściowo świadomym, częściowo podświadomym kojarzeniu idei, na koniec w różnych kontekstach przeżyć osobistych, które temu samemu obiektywnemu doświadczeniu nadają za każdym razem różny sens”. Z uwagi na to, że kontakt ze sztuką zarówno dla twórcy, jak i odbiorcy, może być swoistą terapią, istnieje konieczność stworzenia możliwości ponownego zżycia się z symbolami i uczenia ich rozpoznawania, aby język, który dla wcześniejszych pokoleń był czymś oczywistym, przestał być dla współczesnego człowieka językiem obcym.

Taką okazję stwarza obcowanie ze sztuką sakralną, która stała się przedmiotem moich refleksji przedstawionych w artykule pt. „Upadły anioł i jego rola w historii świata” i w artykule „Psychologiczna ocena wzajemnych relacji sztuki i religii”. Pierwszy z nich dotyczy tajemniczego świata nadprzyrodzonego opisanego przez autorów ksiąg świętych odwołujących się symboli zapożyczonych ze świata przyrody; zaś drugi, ilustrowany wybranymi przykładami dzieł wybitnych artystów, przez całe wieki tworzących dla potrzeb kościoła najwspanialsze budowle, najpiękniejsze obrazy

⁴ Read H. (1973). O pochodzeniu formy w sztuce. Warszawa: PWN, s. 179.

⁵ Hofstätter, H., H. (1980). Symbolizm. Warszawa: WFiA, s. 44; 47

i rzeźby utrwalające treści religijne i przynależność wyznaniową, dotyczy jednego z najtrudniejszych zagadnień, jakim jest wzajemny stosunek sztuki i religii. W obecnych czasach, w których nowo wybudowane świątynie nie zawsze prezentują wysoki poziom artystyczny sprzyjający pogłębieniu wiary i kontemplacji, wzrasta rola artysty „wplecionego” w życie kościoła i w nim szukającego właściwego języka dla wyrażenia swoich intencji. Czy w każdym przypadku jego sztukę można nazwać sztuką sakralną? Przedstawiając kontrowersje wokół tak postawionego pytania, podkreśliłam wielkie zróżnicowanie odbiorów tego rodzaju sztuki. Dla ludzi wierzących, w przeciwieństwie do ludzi o religijności powierzchownej, każdy kościół, nawet ubogi jest najważniejszym punktem świata oraz dziełem pięknym samym w sobie, ponieważ objawia rzeczywistość doskonalszą od spotykanej na co dzień, dlatego badanie zjawisk dotyczących sztuki sakralnej w innej skali, niż sztuka i religia, może spowodować, że wymknie się to, co w niej najważniejsze.

Ostatnia publikacja z tego obszaru tematycznego, zamieszczona w książce pod red. dr Jacka Bukowskiego pt. „Dla kogo zabawka” oraz częściowo powtórzona w czasopiśmie „Plastyka w Szkole” dotyczyła „Psychologicznych aspektów zabaw dziecięcych” i omawiała znaczenie zabawy dla prawidłowego psychofizycznego rozwoju dziecka; typowe właściwości zabaw dziecięcych charakterystyczne dla poszczególnych okresów rozwojowych, rolę zabawki w edukacji, zapobieganiu i łagodzeniu różnych dysfunkcji rozwojowych występujących u dzieci; oraz zasady, które powinny być uwzględnione przy projektowaniu, wytwarzaniu i dystrybucji zabawek dla dzieci.

Ekologia i kształtowanie przestrzeni ludzkiej egzystencji

Nieprzemyślane interwencje człowieka w świat natury zawsze pociągały za sobą najrozmaitsze katastrofalne skutki. Nie ominęły one nawet najbardziej potężnych i najbogatszych cywilizacji, które w przeszłości osiągały szczyty rozwoju, a dzisiaj zmieniły się w tereny pustynne, opustoszałe, z ubogą niedożywną ludnością, często nieświadomą swej wspaniałej przeszłości. Podobny los grozi ludziom współczesnym, szczególnie mieszkającym w wielkich aglomeracjach miejskich i w ośrodkach przemysłowych, którzy w szczególny sposób narażeni są na zalew brudu, gazów toksycznych, niesamowity szum, zgiełk i inne przekleństwa cywilizacyjne składające

się na bardzo dramatyczną sytuację, porównywalną z zagrożeniem na miarę biblijnego potopu. O próbach rozwiązywania kryzysu ekologicznego poprzez przywracanie za pośrednictwem sztuki tych wartości, które od tysięcy lat były wplecione w biologiczne i społeczne życie człowieka, pisałam w następujących tekstach: „O naturze ludzkiej w kontekście ekologii”, zawartym w książce pod red. prof. Barbary Bartnickiej, prof. Barbary Falińskiej, prof. Anny Kowalskiej, prof. Henryki Sędziak pt. „Polszczyzna Mazowsza i Podlasie. Badanie dziedzictwa kulturowego”; w tekście „Naturalna przestrzeń sztuki”, zamieszczonym w czasopiśmie „Plastyka i Wychowanie”; w tekście pt. „Umelecká činnosť na spoločenskom pozadí. Úvahy o tvorbe Jacka Bukowskeho”, zamieszczonym w „Biuletynie Wychowania Estetycznego”, wydawanym przez Uniwersytet w Bratysławie; w tekście pt. „Habitat – pytania czy odpowiedzi”, zamieszczonym dwukrotnie w czasopiśmie „Design - Wiadomości Instytutu Wzornictwa Przemysłowego” i w „Plastyka w Szkole”; oraz w tekście pt. „O potrzebie porządku”, zamieszczonym w czasopiśmie „Plastyka i Wychowanie”.

W pierwszej z wymienionych publikacji, poświęconej historii języka i ginącym gwarom Mazowsza i Podlasia, nawiązując do ogólnych zarysów humanistycznej koncepcji natury ludzkiej domagającej się prawa do decydowania o własnej egzystencji, przedstawiłam główne założenia tzw. sztuki ekologicznej, ukierunkowanej na stworzenie środowiska, w którym artysta może formułować wypowiedzi, natomiast odbiorca może nawiązać kontakt i poczuć się u siebie. Jest to ten rodzaj sztuki, która ze względu na to, że artysta nie dba zupełnie o formalną wyrazistość dzieła, nawet o to by nosiło ono cechy działalności artystycznej - przyjmuje właściwości naturalnego środowiska: jest spontaniczna, improwizująca, nieobliczalna, nie przestrzega żadnych reguł, pojawia się niespodziewanie nie zawsze tam, gdzie jej oczekiwano, wciągając zarówno twórcę jak i widza w inny niż dotąd rodzaj relacji ze światem⁶. Zwracając uwagę na naszą rzeczywistość, nie tylko ostrzega przed skutkami nieliczenia się z istniejącym w świecie porządkiem, ale również uczy jak wpisywać się w naturalne środowisko, aby wprowadzone zmiany, styl życia, stosowana technika, służyły respektowaniu ducha konkretnego miejsca, bez którego trudno budować więzi ze światem. Jej wybitnym przedstawicielem był niemiecki charyzmatyczny artysta i pedagog, twórca Wolnego Międzynarodowego Uniwersytetu Twórczości i Poszukiwań

⁶Kępińska, E. (1990). Energia sztuki. Warszawa:WP, s. 8-9.

Interdyscyplinarnych – Joseph Beuys, który zmienił podejście do współczesnej kultury i sztuki. Jego myślenie przejęło wielu artystów próbujących odbudować naturalne środowisko oraz odnaleźć mityczny wymiar ludzkiego istnienia w świecie m.in. Jacek Bukowski, którego cykl działań artystycznych zrealizowanych przy współudziale mieszkańców Wałbrzycha oraz Jeleniej Góry opisałam w tekście pt. „Naturalna przestrzeń sztuki” i „Umelecká činnost’ na spoločenskom pozadí. Úvahy o tvorbe Jacka Bukowskeho”. W artykułach pt. „Habitat – pytania czy odpowiedzi” przekazałam swoje refleksje dotyczące działania, które w przeciwieństwie do poprzednich nie zostało przeprowadzone w przestrzeni miejskiej lub w plenerze, lecz w zamkniętej galerii Biura Wystaw Artystycznych, usytuowanej w centrum Bielska-Białej przy ruchliwej, pozbawionej ciszy ulicy, gdzie stworzono krajobraz do złudzenia przypominający leśną polanę, a następnie poproszono dzieci o zbudowanie tam miniaturowego osiedla. Obserwacja postępującej dewastacji tego środowiska pozwoliła odczytać, jak dziecko poznaje i rozumie swoje otoczenie, jakich uczuć doświadcza kiedy je zmienia, niszczy i na nowo kształtuje, czego jest świadome podczas tworzenia przestrzeni, czy myśli o tym gdzie buduje, jakich materiałów używa, jak przekształca naturę. Do tematu kształtowania przestrzeni nawiązałam również w publikacji pt. „O potrzebie porządku”, w której pokazałam świat widziany od strony śmietnika. Takim śmietnikiem, odzwierciedlającym kulturę żyjących na danym terenie ludzi, są nie tylko wielkie aglomeracje miejskie, ale również wsie, których mieszkańcy stracili kontakt z naturą, zmuszeni zostali do życia w toku, do nieustannego patrzenia na brzydką i odpychającą zabudowę, do przechodzenia obok różnych przejawów niechlujstwa i zaniedbania. Te mankamenty życia w sztucznym i nie budzącym pozytywnych emocji środowisku próbują jakoś równoważyć poprzez stworzenie wokół siebie przestrzeni bezpiecznej i życzliwej. Tworzą ją we własnym domu za pośrednictwem przedmiotów, nie zawsze zdając sobie sprawę jaką rolę mogą one odegrać w ich życiu. Co świadczy o dwoistej naturze przedmiotów; dlaczego najbardziej wzruszają nas drobiazgi, rzeczy z pozoru blahe, kruche, przemijające; dlaczego dzieci i ludzie starzy gromadzą wiele bezwartościowych dla innych przedmiotów; w jakim stopniu ład globalny wpływa na zaspokojenie potrzeb oraz chroni współczesne społeczeństwo przed jego schizofrenizacją – powyższe kwestie, związane z indywidualnym stosunkiem człowieka do środowiska, przez długi czas nie

znajdowały się w kręgu zainteresowań badaczy, gdyż jak dowodziłam 30 lat temu „w obecnej kryzysowej dla kultury przestrzennej sytuacji, gdy odtworzenie tradycyjnych przestrzeni społecznych jest niemożliwe, a jednocześnie człowiek nie jest w stanie funkcjonować dalej w układzie, w którym występuje zachwianie porządku na wielu płaszczyznach jego życia, temat dotyczący „śmietnika” wydaje się jak najbardziej na czasie”. To samo można powtórzyć dzisiaj, jeśli zależy nam na tworzeniu bardziej ludzkich warunków do życia.

Zdrowie psychiczne, zdrowie somatyczne i niepełnosprawność

Zniszczenie świata wartości, które przez wieki decydowały o kształcie życia i dawały oparcie psychiczne człowiekowi, prowadzi do braku wewnętrznego spokoju i poczucia bezpieczeństwa, osłabiającego system nerwowy odpowiedzialny za jego stan zdrowia. Problematyce zdrowotnej poświęciłam wiele publikacji, które najogólniej mówiąc dotyczyły zdrowia psychicznego, zdrowia somatycznego oraz niepełnosprawności.

Pierwszą z tych grup reprezentują publikacje podejmujące nietatwe tematy głównie z zakresu suicydologii, takie jak: refleksje nad książką Erwina Ringela pt. „Gdy życie traci sens. Rozważania o samobójstwie”, zamieszczone w czasopiśmie „Zdrowie Psychiczne”; „Promocja zdrowia psychicznego jako działania zapobiegające samobójstwom”, publikacja przygotowana wspólnie z prof. Janem Czesławem Czabałą, dr Dorotą Danielewicz, prof. Jarosławem Rolą i prof. Ewą Zasępą i zamieszczona w czasopiśmie „Suicydologia”; oraz „Zagrożenie samobójstwem w okresie starości”, publikacja zamieszczona w kwartalniku „Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo”. We wszystkich tych tekstach skupiłam się na opisie cech psychicznych osób podejmujących próby samobójcze, różnych stanów psychopatologicznych będących niepowtarzalnym obrazem zaburzeń wiodących do samobójstwa, okoliczności sprzyjających przekształceniu się kryzysu w syndrom presuicydalny, niebezpieczeństwu fantazji samobójczych w rozwoju skłonności samobójczych oraz działań prewencyjnych. W innej publikacji, osnutej wokół książki wybitnego psychiatry – prof. Jerzego Strojnowskiego pt. „Psychoterapia” przedstawiłam także swoje stanowisko dotyczące perspektyw i możliwości wykorzystania metod psychoterapeutycznych zarówno w leczeniu ludzi chorych psychicznie, jak i we wspomaganiu rozwoju ludzi zdrowych. Wzbogaceniu pracy

pedagogicznej służyło również sprawozdanie z „30 Jubileuszowego Zjazdu Naukowego Polskiego Towarzystwa Psychologicznego”, zorganizowanego we wrześniu 1999 r. pod hasłem „Psychologia u progu XXI wieku – od teorii i praktyki i od praktyki do teorii”, podczas którego prof. Anna Brzezińska mówiąc o przyczynach małej efektywności działań psychologicznych, zwróciła uwagę na fakt, że podwójne uwikłanie człowieka korzystającego z takich działań: „w kontekst historii i przyszłości swojego życia oraz w aktualny wysoce złożony kontekst społeczny”, wymaga spojrzenia na profesjonalne przygotowanie i osobiste kompetencje psychologa nie tylko od strony ich przydatności w bezpośrednim kontakcie nastawionym na rozwiązanie jakiegoś problemu, ale przede wszystkim od strony ich przydatności w uruchamianiu sił pozwalających osobom lub grupom na samodzielne podejmowanie i poszukiwanie rozwiązań.

Do tej sugestii odniosłam się także w publikacjach dotyczących zdrowia somatycznego. W artykule pt. „Problem diagnozy stanu psychicznego człowieka przewlekle chorego”, zamieszczonym w czasopiśmie „Szkoła Specjalna”, pisząc o zagrożeniu najcenniejszej ludzkiej wartości jaką jest zdrowie szczególnie mocno podkreśliłam, że z uwagi na ograniczone możliwości współczesnej medycyny, która pomimo znacznego postępu wiedzy i technologii medycznej, dotychczas nie potrafiła opracować skutecznych metod profilaktyki i leczenia wielu chorób i dolegliwości cielesnych rozwijających się na skutek ciężkiego uszkodzenia niezwykle precyzyjnego systemu odpornościowego zwanego układem immunologicznym, konieczne jest nieustanne poszukiwanie ich uwarunkowań. Przyjęcie założenia, że w patogenezie zaburzeń zasadniczą rolę pełni czynniki psychospołeczne, zmusza do zweryfikowania powszechnie obowiązującego sposobu pojmowania zdrowia i choroby, tak aby wykraczając poza biologiczny stan organizmu widzieć problemy człowieka w całej ich złożoności. W jaki sposób można psychicznie przeciwstawić się chorobie; jakiego rodzaju czynniki oddziałują na pacjenta, gdy żyje on na przekór szansom medycznym; za pomocą jakiej terapii personel medyczny może je wywołać, rozwijać, podtrzymać, aby przyczynić się do zupełnego panowania nad chorobą; dlaczego cały tryb postępowania szpitalnego utrudnia rozpoznanie istoty choroby; dlaczego odwołanie się do normy psychologicznej wypracowanej w różnych koncepcjach osobowości nie przystaje do sytuacji człowieka ciężko chorego – to tylko niektóre problemy podjęte w

niniejszej pracy. Chociaż moje przemyślenia dotyczyły spraw medycznych, nie były adresowane wyłącznie do lekarzy, którym w obecnych czasach nie można powierzyć całej troski o zdrowie, ale również do innych pracowników służby zdrowia, chcących zrozumieć i pomóc pacjentowi w jego trudnej sytuacji zdrowotnej. Tym celom służył także artykuł pt. „Psychologiczne podstawy profilaktyki i leczenia chorób rozwijających się w wyniku zmniejszenia odporności organizmu”, zamieszczony w czasopiśmie „Medycyna, Dydaktyka, Wychowanie”, który przedstawiał dane wskazujące, że uświadomienie sobie zależności pomiędzy charakterystycznym dla danego człowieka stylem życia, a pojawieniem się choroby z jednej strony przyczynia się do zmniejszenia prawdopodobieństwa jej wystąpienia, z drugiej zaś wpływa na skuteczność oddziaływań leczniczych. Oczywiście, poznanie złożonych uwarunkowań zachowań zdrowotnych, określanych mianem stylu życia związanego ze zdrowiem, jest ogromnym wyzwaniem nawet dla wysokiej klasy specjalistów od medycznego funkcjonowania, z uwagi na ich niedostateczną znajomość psychologii oraz małe przygotowanie do działań w zakresie integralności psychofizycznej. Jest to szczególnie ważne w przypadku nagłego rozwoju takich chorób jak gruźlica, której prawdopodobieństwo wystąpienia jest rezultatem całego szeregu znanych i nieznanych czynników. Do kwestii tej ustosunkowałam się w artykule pt. „Udział czynników psychologicznych w etiopatogenezie gruźlicy płuc”, przedstawiającym w „Polskim Tygodniku Lekarskim” sprawozdanie z badań porównawczych przeprowadzonych wspólnie z prof. Marią Pecyną w latach 1980-1984 na grupie 634 chorych z nowo wykrytą gruźlicą płuc oraz na grupie 252 osób zdrowych.

„O procesie przystosowania się do choroby jako krytycznego wydarzenia życiowego” pisałam zarówno w czasopismach przeznaczonych dla lekarzy, jak i dla pedagogów specjalnych, ukazując w świetle różnych modeli teoretycznych, jak ludzie radzą sobie z sytuacjami o wyjątkowo traumatycznym charakterze, jakie czynniki wyznaczają ich sposób reagowania oraz czym jest uwarunkowane pojawienie się deficytu bezradności. Ten ostatni wątek był też przedmiotem rozważań przedstawionych w artykule pt. „Odchylenia w stanie zdrowia jako problem «tabu»”, zamieszczony w czasopiśmie „Medycyna, Dydaktyka, Wychowanie”, w którym analizując korzenie tabu kulturowego charakterystycznego dla współczesnego człowieka, zwróciłam uwagę, że zakaz poruszania problemów zdrowotnych,

szczególnie zagrażających życiu, wynika z magicznej wiary w moc słowa, z wiary opartej na przeświadczeniu, że znak językowy dzięki swej binarnej strukturze nie tylko pośredniczy między rzeczywistością fizyczną a sferą myśli, ale nabiera materialności. To równoważenie słowa i działania znajduje swój konkretny wyraz w przekonaniu (rzutującym na postawy społeczne wobec osób chorych), że słowa się spełniają, oddziałują na świat fizyczny, stwarzają różne stany rzeczy, oraz, że w związku z tym nie należy poruszać pewnych tematów i nie wymawiać pewnych słów z obawy przed ich nieodwracalnymi skutkami.

Kolejna grupa publikacji związanych ze zdrowiem dotyczyła szeroko pojętej problematyki niepełnosprawności. W jej ramach omówiłam kilka bloków tematycznych dotyczących: ogólnych zagadnień wprowadzających w problematykę niepełnosprawności, stresu i radzenia sobie ze stresem oraz aktywności twórczej osób niepełnosprawnych.

Pierwszy z tych bloków, charakterystyczny dla początkowego okresu rozwoju moich zainteresowań sprawami niepełnosprawności, przewijał się głównie w artykule: pt. „Psychologiczne, społeczne i fizjologiczne konsekwencje niepełnosprawności”, „Czynny udział rodziców usprawnianiu dziecka niepełnosprawnego”, „O nowej tendencji w ujmowaniu problematyki niepełnosprawności i rehabilitacji” – zamieszczonych w kwartalnikach „Medycyna, Dydaktyka, Wychowanie” i „Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo”; oraz w tekście: pt. „Rola rodziców w procesie rehabilitacji dziecka niepełnosprawnego” – zamieszczonym w książce pod red. prof. Jarosława Roli i prof. Ewy Pisuli pt. „Dziecko z upośledzeniem umysłowym w rodzinie, „Dlaczego niepełnosprawność jest problemem „tabu” – zamieszczonym w książce pod red. dr Ewy Stanisławiak pt. „Szkice z psychologii społecznej”, „Problem niepełnosprawności w okresie adolescencji” – zamieszczonym w książce pod red. prof. Bernadety Szczupał pt. „Młodzież niepełnosprawna – szanse i zagrożenia w aktualnej rzeczywistości społecznej”. Mimo, że każda z tych prac dotyczyła nieco odmiennego obszaru tematycznego, wspólnych ich mianownikami było ukazanie, jakie znaczenie dla zrozumienia psychospołecznych konsekwencji niepełnosprawności ma uświadomienie sobie, że człowiek jest nie tylko organizmem biologicznym, ale także jednostką czującą i myślącą oraz że jego życie przebiega na różnych poziomach, które choć dotyczą różnych aspektów funkcjonowania stanowią zintegrowaną całość,

szczególnie jaskrawo ujawniającą się w kontekście problemów stwarzanych przez niepełnosprawność. Ich poznanie w dużym stopniu rzutuje na przebieg rehabilitacji, która powinna być ukierunkowana na usprawnienie narządów i funkcji organizmu, akceptację niepełnosprawności łącznie z jej skutkami, kształtowanie właściwego stosunku do siebie, otoczenia i własnego działania zgodnie z nowymi normami, oraz nauczenie technik pozwalających na sprostanie wymaganiom życia codziennego, rodzinnego i zawodowego. W przypadku rozwijania tego typu właściwości u dzieci niezwykle ważna jest pomoc najbliższego otoczenia. Co się składa na ogólne prawidłowości wyznaczające zasady kierowania rozwojem wszystkich dzieci, niezależnie od rodzaju i stopnia niepełnosprawności, wieku i etapu na jaki się ona pojawiła oraz wynikających z niej dysfunkcji zachowania; dlaczego posiadanie dziecka z niepełnosprawnością jest często utożsamiane z krytycznym wydarzeniem życiowym; jakie fazy poprzedzają proces przystosowania do zaistniałej sytuacji; nad czym należy pracować, aby pomóc rodzicom w rozwiązaniu emocjonalnych, wychowawczych i społecznych problemów związanych z nietypowym rozwojem ich dziecka; jakie problemy rozwojowe występują u dzieci dotkniętych niepełnosprawnością w okresie adolescencji – to tylko niektóre z pytań wyznaczających kierunek moich rozważań dotyczących pierwszego z wyróżnionych bloków tematycznych.

Najważniejszym tekstem przygotowanym w ramach drugiego bloku był artykuł pt. „Problematyka oceny efektywności radzenia sobie w sytuacji stresowej”, zamieszczony w kwartalniku naukowym „Edukacja”. Mimo, że zjawisko stresu od dawna było przedmiotem zainteresowania wielu dyscyplin naukowych, problematyka efektywności radzenia ze stresem nie doczekała się bardziej pogłębionych analiz, które mogłyby stanowić naukowe oparcie dla praktyki psychologiczno-pedagogicznej skierowanej na pomoc w rozwiązywaniu różnorodnych sytuacji trudnych. Z tego względu podjęłam próbę uporządkowania wiedzy z tego zakresu, omawiając w niniejszym artykule główne definicje stresu przyjęte na gruncie różnych nurtów teoretycznych, jego przyczyny, organizację procesu radzenia sobie ze stresem, jego funkcje oraz kryteria oceny efektywności procesu, strategii i stylu radzenia sobie.

Trzeci blok łączył moje zainteresowania sztuką, stresem i niepełnosprawnością. Już w jednym z pierwszych tekstów poświęconych „Niezwykłym igrzyskom”, jakimi

są Olimpiady Specjalne, na których popisom sportowym osób z niepełnosprawnością intelektualną zwykle towarzyszą wystawy ich twórczości, pisałam o tym, dlaczego takie formy aktywności mogą dla tej grupy osób stanowić rodzaj swoistej terapii wprowadzającej w normalne wymagania i problemy życia codziennego. Podobne skutki podejmowania aktywności twórczej można zaobserwować także u osób z innymi rodzajami niepełnosprawności. Swoje refleksje na temat przedstawiłam w tekście pt. „Twórczość jako droga rozwoju i szansa życiowa osób niepełnosprawnych” zamieszczonym w książce pod red. Ryszarda Borowskiego i prof. Kazimierza Jacka Zabłockiego pt. „Człowiek niepełnosprawny we współczesnym świecie”; w tekście pt. „Integracyjna funkcja sztuki”, zamieszczonym w książce pod red. dr Grażyny Walczak pt. „Integracja – zmierzch szkolnictwa specjalnego?”; w artykule pt. „Rola sztuki w przełamywaniu tabu związanego z niepełnosprawnością”, zamieszczonym w „Rocznikach Pedagogiki Specjalnej”; oraz w tekście pt. „Wpływ uprawiania sztuki na poprawę jakości życia osób niepełnosprawnych”, zamieszczonym w książce pod red. prof. Eweliny Jutrzynej pt. „Sztuka w życiu i edukacji osób niepełnosprawnych”. Mówiąc o kreowaniu nowej rzeczywistości za pomocą sztuki nie można abstrahować od sposobu, w jaki osoby z niepełnosprawnością spostrzegają własną sytuację życiową. Przyjrzeniu się tej sytuacji służył artykuł pt. „Psychospołeczny kontekst uprawiania sztuki przez osoby niepełnosprawne”, zamieszczony w kwartalniku „Medycyna, Dydaktyka, Wychowanie”, w którym zwróciłam uwagę na przydatność wiedzy psychologicznej dla odczytania i zrozumienia tajemniczego szyfru języka symbolicznego zawartego w projekcji artystycznej, odzwierciedlającej wewnętrzne przeżycia twórcy.

Problem w jakim stopniu sztuka pomaga w radzeniu sobie ze stresem związanym z niepełnosprawnością podjęłam w tekście pt. „Znaczenie uprawiania sztuki w radzeniu sobie ze stresami wynikającymi z niepełnosprawności”, zamieszczonym w kwartalniku „Słowem i Kształtem”; w teście pt. „Próba oceny efektywności radzenia sobie ze stresem u niepełnosprawnych twórców”, zamieszczonym w książce pod red. prof. Jarosława Roli pt. „Twórcza obecność niepełnosprawnych”; w tekście pt. „W obliczu zagrożenia”, zamieszczonym w magazynie dla osób z niepełnosprawnością pt. „Integracja”; oraz tekście pt. „Rola aktywności twórczej w procesie radzenia sobie z własną niepełnosprawnością”, opublikowanym w książce pod red. prof. Kazimierza

Jacka Zabłockiego pt. „Dziecko niepełnosprawne, jego rodzina i edukacja”. Przetworzone w powyższych opracowaniach treści rzucały pewne światło na istotę rehabilitacji, która jeszcze w latach 90. XX wieku opierała się na pojęciu przystosowania. Z uwagi na to, że osiągnięcie pełnego przystosowania, w którym wszystkie problemy zdrowotne, psychologiczne, społeczne i zawodowe są rozwiązane, jest stanem utopijnym i sprzecznym z wymogami życia, szukałam odpowiedniego kontekstu teoretycznego, pozwalającego w większym stopniu skupić się na dynamiki przystosowania. Taką możliwość, korespondującą z założeniami bliskiej mi psychologii humanistycznej ukierunkowanej na rozwój, dostrzegłam w posłużeniu się pojęciem „coping”, zapożyczonym z interakcyjnej teorii stresu i radzenia sobie Richarda Lazarusa i Susan Folkman.

Do powyższych teorii nawiązałam również w artykule pt. „O potrzebie kreacji w życiu dzieci niepełnosprawnych”, zamieszczonym w „Szkole Specjalnej”; w artykule pt. „Rola aktywności twórczej w adaptacji do starości.”, zamieszczonym w czasopiśmie „Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo”; oraz w tekście pt. „O aktywności twórczej w okresie późnej dorosłości”, opublikowanym w książce pod red. prof. Jerzego Porayskiego-Pomsty i prof. Katarzyny Sobolewskiej pt. „Dialog Pokoleń. Polszczyzna jest zobowiązaniem, a dla niektórych pasją”. W pierwszej z wymienionych publikacji, poświęconej dzieciom niepełnosprawnym, pisałam o konieczności i sposobach kształtowania poprzez wychowanie postawy twórczej, niezbędnej do radzenia sobie z bolesnym i długotrwałym procesem przystosowania się do własnego stanu oraz z barierami utrudniającymi im rozwój. W dwóch pozostałych tekstach zajęłam się analizą aktywności twórczej ludzi w podeszłym wieku, przywołując przykłady osób, dla których ani proces starzenia się, ani poważne problemy zdrowotne nie były powodem upadku, lecz przeciwnie otwierały nowy wspaniały rozdział rozkwitu twórczości, warunkujący pomyślny przebieg adaptacji do starości.

Biografistyka oraz historia szkolnictwa specjalnego, kształcenia pedagogów specjalnych w PIPS i rozwoju myśli pedagogicznej Marii Grzegorzewskiej

Pierwszym przejawem moich zainteresowań historią szkolnictwa specjalnego oraz historią kształcenia pedagogów specjalnych było zebranie materiałów dotyczących

biografii i działalności naukowej prekursora polskiej szkoły psychiatrii sądowej i penitencjarnej, naczelnego dyrektora szpitala dla Psychicznie Chorych w Tworkach pod Warszawą, jednocześnie od 1922 roku aż do wybuchu II wojny światowej wykładowcy psychopatologii w Państwowym Instytucie Pedagogiki Specjalnej – prof. Witolda Łuniewskiego, które po opracowaniu w 1987 roku zamieściłam w formie artykułu w kwartalniku „Szkoła Specjalna”.

Zapoznanie się ze szczególnymi zasługami Łuniewskiego dla rozbudowy Instytutu Pedagogiki Specjalnej kierowało moją uwagę na postać jego założycielki i długoletniego dyrektora – prof. Marii Grzegorzewskiej, która okazała się na tyle wyjątkowo interesującą osobą, że poświęciłam jej szereg opracowań ukazujących jej niezwykłą biografię, bogatą działalność oraz cenny dorobek w obszarze pedagogiki specjalnej i psychologii. Zbiór ten obejmuje: cykl złożony z pięciu artykułów zamieszczonych w „Szkole Specjalnej” pt. „Wkład Marii Grzegorzewskiej w rozwój pedagogiki specjalnej. «O tym, na czym polega geniusz dobroci». Część I. Edukacja i aktywność zawodowa M. Grzegorzewskiej na obczyźnie”, „Wkład Marii Grzegorzewskiej w rozwój pedagogiki specjalnej. «O tym, na czym polega geniusz dobroci». Część II. Działalność organizacyjna i dydaktyczna w Polsce”, „Wkład Marii Grzegorzewskiej w rozwój pedagogiki specjalnej. «O tym, na czym polega geniusz dobroci». Część III. Działalność organizacyjna i dydaktyczna w Polsce (ć.d.)”, „Wkład Marii Grzegorzewskiej w rozwój pedagogiki specjalnej. «O tym, na czym polega geniusz dobroci». Część IV. Działalność naukowa i publicystyczna”, „Wkład Marii Grzegorzewskiej w rozwój pedagogiki specjalnej. «O tym, na czym polega geniusz dobroci». Część V. Obraz Marii Grzegorzewskiej w oczach współczesnych”; rozdział pt. „Maria Grzegorzewska – psychologia wobec niepełnosprawności”, zamieszczony w monografii pod red. prof. Sibylle Volkmann-Raue i prof. Helmuta E. Lücka pt. „Najwybitniejsze kobiety w psychologii XX wieku”; artykuł pt. „Maria Grzegorzewska – twórczyni pedagogiki specjalnej w Polsce”, zamieszczony w kwartalniku „Szkoła Specjalna”; tekst pt. „Maria Grzegorzewska – życie i dzieło”, zamieszczone w książce pod red. prof. Ewy Zasepy pt. „Niepełnosprawność intelektualna. Poznawanie i wspieranie”; artykuł pt. „Maria Grzegorzewska twórczyni pedagogiki specjalnej w Polsce”, przygotowany na Jubileusz 95-lecia Akademii Pedagogiki Specjalnej i zamieszczony na stronie uczelni w dziale „Z przeszłości w

przyszłość”; rozdział pt. „Wkład Marii Grzegorzewskiej w rozwój polskiej psychologii XX wieku”, zamieszczony w monografii pod red. prof. Mieczysława Dudka i prof. Jacka Kulbaki pt. „Innowacyjność i trwanie w pedagogice specjalnej, w stulecie niepodległości i 130 rocznicę urodzin Marii Grzegorzewskiej”; artykuł pt. „Praca doktorska Marii Grzegorzewskiej w kontekście ówczesnego rozwoju nauk psychologicznych oraz niektórych aspektów jej biografii”, zamieszczony w kwartalniku „Szkoła Specjalna”, w wersji elektronicznej w wirtualnym muzeum Marii Grzegorzewskiej i na stronie internetowej APS; oraz cztery artykuły: pt. „Hart ducha i kreatywność Marii Grzegorzewskiej w pokonywaniu barier stojących na drodze jej edukacji”, „Warszawskimi śladami Marii Grzegorzewskiej”, „«Pogański anioł» – refleksje nt. postawy religijnej Marii Grzegorzewskiej” i „Charakterystyka spuścizny Marii Grzegorzewskiej w Muzeum im. Marii Grzegorzewskiej w Akademii Pedagogiki Specjalnej w Warszawie”, zamieszczone w roku Jubileuszowym APS również w kwartalniku „Szkoła Specjalna”.

Wśród innych ważnych tematów dotyczących historii szkolnictwa specjalnego, które stanowiły przedmiot moich zainteresowań, znalazły się również: „Dwudziestowieczne wzorce pedagogiczne – Maria Grzegorzewska i Janina Doroszevska”, o których pisałam w monografii pod red. prof. Barbary Falińskiej pt. „Dialog Pokoleń. Warmia i Mazury – powiat Olecko”; „Walka o polską szkołę u progu pierwszej wojny światowej”, której poświęciłam rozdział w monografii pod red. prof. Elżbiety Wierzbickiej-Piotrowska pt. „Dialog pokoleń w języku i językoznawstwie”; „Szkolnictwo wyższe w latach II wojny światowej ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji Państwowego Instytutu Pedagogiki Specjalnej w Warszawie i jego pracowników”, przedstawione w trzech odrębnych artykułach opublikowanych kolejno w kwartalniku „Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo”; historia czasopisma „Szkoła Specjalna”, o której artykuł pt. „Czasopismo «Szkoła Specjalna» - powstanie – działalność – perspektywy”, został zamieszczony także w kwartalniku „Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo”; zaś dwa artykuły: pt. „Dziewięćdziesięciolecie czasopisma «Szkoła Specjalna». Część I” i „Dziewięćdziesięciolecie czasopisma «Szkoła Specjalna». Część II”, zostały zamieszczone w dwóch numerach kwartalnika „Szkoła Specjalna”.

Zwieńczeniem wymienionych prac była wspomniana już monografia pt. „W stronę człowieka... O odwadze twórczego myślenia Marii Grzegorzewskiej”, przygotowana na Jubileusz 100-lecia Akademii, oraz rozprawa pt. „Historia APS z perspektywy pracownika Instytutu Psychologii Stosowanej”, zamieszczona w monografii pod red. prof. Hanny Markiewicz, prof. Karola Poznańskiego i prof. Jacka Kulbaki pt. „Sami Tworzyliśmy tę historię. Księga pamiątkowa z okazji 90 rocznicy powstania Akademii Pedagogiki Specjalnej w Warszawie (1922-2012)”.

Najnowszą historię Akademii Pedagogiki Specjalnej obrazuje kilka moich artykułów poświęconych zasłużonym wykładowcom, którzy choć nie mieli okazji współpracować z Marią Grzegorzewską, kontynuowali jej dzieło, przyczyniając się do udoskonalenia wprowadzonego przez nią modelu edukacji i praktyki pedagogicznej. Do tej grupy należeli: dr Mirosława Czerska-Jurkowska (1936–2018) – surdopsycholog; ojciec prof. Andrzej Potocki (1947–2018) – socjolog, teolog, kulturoznawca; prof. Tadeusz Stanisław Gałkowski (1936–2020) – psycholog, specjalista z zakresu psychologicznych podstaw komunikacji z głuchymi oraz autyzmem; oraz prof. Adam Frączek (1935–2020) – psycholog, specjalista z zakresu patologii społecznej i psychopatologii, w latach 1991–1994 i 2002–2008 – rektor APS. Obszerne opracowania na ich temat zamieściłam w kwartalniku „Szkoła Specjalna”, dodatkowo umieszczając poszerzoną wersję o prof. Gałkowskim także w internecie.

Pedagogika wobec współczesnych zagrożeń wychowawczych

Ostatni z wymienionych bloków tematycznych, realizowanych przeze mnie równoległe z poprzednimi, dotyczył wyzwań dla współczesnej pedagogiki, związanych z głębokimi przemianami społeczno-kulturowymi dokonującymi się od dłuższego czasu we wszystkich obszarach życia, w nauce, w procesach społecznych, ekonomicznych i politycznych. Na znaczenie tych zmian dla współczesnego człowieka i procesu wychowania, szczególnie młodych ludzi, zwróciłam uwagę w kilku publikacjach wydawanych corocznie w ramach projektu „Dialog Pokoleń” przez Towarzystwo Kultury Języka i Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego ze środków Narodowego Centrum Kultury, oraz w kwartalniku naukowym „Warszawskie Studia Pastoralne” wydawanym przez Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego.

Do tej grupy należy opracowanie pt.: „Przemiany tożsamości kulturowej mieszkańców wsi”, zamieszczone w monografii pod red. prof. Elżbiety Wierzbickiej–Piotrowskiej pt. „Dialog Pokoleń w języku potocznym, w języku wsi i miast, w literaturze, w publicystyce, w tekstach kultury”; „Przemiany tożsamości kulturowej pod wpływem zmian zachodzących we współczesnym świecie”, zamieszczone w monografii pod red. prof. Elżbiety Wierzbickiej–Piotrowskiej pt. „Dialog Pokoleń 2”; „Psychologiczne przyczyny i konsekwencja braku dialogu międzypokoleniowego”, zamieszczone w monografii pod red. prof. Elżbiety Wierzbickiej–Piotrowskiej pt. „Dialog Pokoleń 3”; „O powołaniu człowieka i jego trudnej roli czynienia sobie ziemi poddanej”, zamieszczone w „Warszawskich Studiach Pastoralnych”; oraz „Zagrożenia rozwoju psychicznego dzieci i młodzieży w okresie współczesnych przemian społeczno-kulturowych”, zamieszczone w monografii pod red. prof. Elżbiety Wierzbickiej–Piotrowskiej pt. „Język zwierciadłem kultury”.

Dwa pierwsze opracowania dotyczyły ważnej problematyki, związanej z przemianami tożsamości kulturowej pod wpływem zmian zachodzących we współczesnym świecie.

W pierwszym z tych opracowań analizowałam przemiany tożsamości kulturowej mieszkańców wsi. W oparciu o literaturę przedmiotu omówiłam znaczenie i rodowód pojęcia „poczucie tożsamości”, jego związek z pamięcią autobiograficzną, czynniki zagrażające jego stabilności, ze szczególnym uwzględnieniem przemian społeczno-kulturowych związanych z procesem globalizacji i transformacją ustroju w Polsce; oraz przedstawiałam założenia polityki kulturalnej państwa utrudniające dostęp do kultury mieszkańcom wsi, konsekwencje wynikające z deprecjonalizowania wiejskości i kultury regionalnej, a także sposoby przywrócenia jej właściwego miejsca w kulturze narodowej.

W drugim opracowaniu omówiłam potencjalne zagrożenia dla tożsamości człowieka; wyjaśniałam mechanizm powstawania kryzysu tożsamości w następstwie trudności w realizacji celów i zadań właściwych dla poszczególnych okresów rozwojowych; wskazałam na konsekwencje zaburzeń tożsamości kulturowej ze szczególnym uwzględnieniem ich znaczenia dla dialogu międzypokoleniowego, tak istotnego w profilaktyce i terapii występujących nieprawidłowości, oraz zwróciłam uwagę na wczesne uwarunkowania zaburzeń tożsamości u dzieci i młodzieży.

W trzecim opracowaniu podjęłam próbę znalezienia odpowiedzi na pytania dotyczące charakterystycznych cech właściwego dialogu międzypokoleniowego, jego znaczenia dla prawidłowego kształtowania osobowości dzieci i młodzieży oraz przyczyn i skutków braku właściwych relacji międzypokoleniowych, których poznanie powinno stanowić punkt wyjścia dla opracowania skutecznych strategii przeciwdziałania zagrożeniom jakie w tym zakresie niesie współczesny świat.

W czwartym opracowaniu przedstawiłam uwarunkowania trudności w pełnieniu społecznej funkcji nauczyciela i wychowawcy młodzieży w dobie obecnych przemian społecznych i kulturowych, podkreślając konieczność odpowiedniego kształcenia wychowawców i nauczycieli oraz znaczenia powołania do tego rodzaju pracy, omówione na przykładzie działalności Ojca prof. Andrzeja Potockiego z Polskiej Prowincji Dominikanów, który swoje powołanie nauczycielskie łączył z powołaniem do życia zakonnego.

W piątym tekście omówiłam pojęcie rozwoju, jego wskaźniki, trudności w określeniu normy i patologii, przyczyny i skutki nieprawidłowego rozwoju psychicznego dzieci i młodzieży ze szczególnym uwzględnieniem czynników ryzyka związanych ze zmianą wzorców kultury masowej i negacją wiele wartości istotnych dla tradycyjnej kultury, oraz przekazałam swoje refleksji dotyczące obecnego stylu wychowania i nauczania niesłużącego w pełni uszlachetnieniu ducha młodego pokolenia.

Inne

Do innych prac niekwalifikujących się do wymienionych przeze mnie grup tematycznych należy: opracowanie naukowe pt. „Refleksje nad życiem oraz wkładem Jerzego Gułkowskiego w rozwój współczesnej filozofii i kultury w Polsce”; tekst poświęcony charyzmatycznemu polskiemu duchownemu oraz wieloletniemu rektorowi kościoła akademickiego św. Anny i parafii św. Stanisława Kostki w Warszawie, pt. „Wspomnienie o Ks. Rektorze Zygmuncie Malackim i jego służbie u Świętej Anny”, zamieszczony w monografii pod red. Grzegorza Pfeifera, Ewy Anny Zając pt. „Ks. Zygmunt Malacki. Życie jest piękne dzięki Bogu”; opracowanie z dziedziny semantyki i leksykologii pt. „Pojęcie powołania w dawnym i obecnym rozumieniu”, zamieszczone w monografii pod red. prof. Elżbiety Wierzbickiej–Piotrowskiej pt.

„Dialog Pokoleń w języku i językoznawstwie”; recenzja interesującej książki Doroty Ekiert-Grabowskiej pt. „Dzieci nieakceptowane w klasie szkolnej”, zamieszczona w kwartalniku „Szkoła Specjalna”, w której przedstawiłam swoje przemyślenia dotyczące tego ważnego z punktu widzenia psychologii społecznej i pedagogiki problemu.

Pierwszą z tych prac o charakterze biograficznym, stanowi obszerny fragment niezwyklej, przed kilku laty odnalezionnej, monografii Jerzego Gułkowskiego pt. „Trzy wizje paruzji”, która w 2023 roku, zredagowana naukowo przez mnie i Adama Górniaka, została opublikowana w formie elektronicznej pod adresem <http://campidoglio.pl/graph/> oraz w formie drukowanej przez Wydawnictwo Naukowe „Campidoglio”. Jej celem jest utrwalenie dokonań naukowych niezwykłego od czterech lat wybitnego filozofa, opozycjonisty i człowieka nietuzinkowego, oglądanych poprzez pryzmat jego biografii, odtworzonej głównie w oparciu o analizę unikatowych materiałów archiwalnych. Omawiane opracowanie składa się z kilku bloków tematycznych opisujących: pochodzenie i wczesne lata dziecięce Jerzego Gułkowskiego spędzone na Pokuciu i w Lubartowie; jego działalność w Antykomunistycznym Związku Młodzieży Polskiej; przebieg jego edukacji szkolnej po wydaleniu z Lubartowa oraz jego rozterki dotyczące własnego powołania; jego pozycję jako studenta WFCh ATK oraz doktoranta IFiS PAN; jego dorobek naukowy; jego osobowość w kontekście danych biograficznych, osobistych relacji osób z jego otoczenia oraz obrazów zarejestrowanych przez twórców filmowych. Całość materiału dotycząca Gułkowskiego, nazywanego „Diogenesem z Krakowskiego Przedmieścia”, zamyka „postscriptum”, cytowana literatura, zestawienie rozproszonych po różnych czasopismach publikacji Jerzego Gułkowskiego, kopie materiałów archiwalnych oraz spis zamieszczonych w pracy fotografii.

Nowe obszary badawcze

Poza pracami opublikowanymi przygotowałam: tekst pt. „Obraz świata i kultury w świetle korespondencji Marii Grzegorzewskiej w latach 1907–1967”, złożony w 2022 roku do druku w monografii pod red. prof. Elżbiety Wierzbickiej–Piotrowskiej pt. „Język i kultura. Dialog Pokoleń 9”; tekst pt. „Przejawy i uwarunkowania postawy religijnej Marii Grzegorzewskiej, złożony w 2022 roku do „Rocznika Pedagogicznego

KUL”; tekst pt. „Obraz Marii Grzegorzewskiej w świetle listów i wspomnień współpracowników i słuchaczy PIPS”, złożony w 2022 roku do „Biografistyki Pedagogicznej”; tekst pt. „100-lecie Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej”, złożony w 2023 roku do kwartalnika „Szkoła Specjalna”; oraz tekst pt. „Szkic biograficzny Marii Grzegorzewskiej – Patronki Roku 2022 w Polsce”, złożony do druku w czasopiśmie naukowym wyd. przez Wydział Pedagogiczny Katolickiego Uniwersytetu w Rużomberku na Słowacji pt. „Studia scientifica facultatis paedagogicae”.

Aktualnie pracuję nad przygotowaniem anglojęzycznej monografii pt. „Maria Grzegorzewska. Niestrudzona kreatorka pedagogiki specjalnej w Polsce”, złożonej z 7 rozdziałów, w których zamierzam przedstawić nowe materiały dotyczący wczesnego dzieciństwa i lat szkolnych Marii Grzegorzewskiej (rozd. I); Kształcenie na poziomie wyższym realizowane przez Marię Grzegorzewską w Krakowie, Brukseli i Paryżu (rozd. II); społeczną i organizacyjną aktywność Marii Grzegorzewskiej w obszarze pedagogiki specjalnej w okresie międzywojennym (rozd. III), wojenne losy Marii Grzegorzewskiej i Państwowego Instytutu Pedagogiki Specjalnej w kontekście społeczno-politycznej rzeczywistości w Polsce w latach 1939-1945 (rozd. IV), odbudowę i rozwój Państwowego Instytutu Pedagogiki Specjalnej oraz szkolnictwa specjalnego po II wojnie światowej (rozd. V); wkład Marii Grzegorzewskiej w historię polskiej nauki (rozd. VI); tajemnicę wpływu Marii Grzegorzewskiej na rozwój współczesnej kultury i oświaty w kraju i na świecie (rozd. VII). Planowany termin zakończenia pracy przewiduję na II połowę 2023 roku.

Równolegle przygotowuję książkę o roboczej nazwie „Drogowskazy Marii Grzegorzewskiej”, stanowiącej zbiór jej sentencji dotyczących spraw błahych i poważnych, które mam nadzieję pozwolą spojrzeć nieco z innej strony na tę wielką promotorkę pedagogiki specjalnej; a także zbieram materiały do monografii o zasłużonych dla pedagogiki specjalnej uczonych reprezentujących różne dyscypliny naukowe.

5. Informacja o wykazywaniu się istotną aktywnością naukową albo artystyczną realizowaną w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej lub instytucji kultury, w szczególności zagranicznej.

W związku z realizowanym w ramach badań własnych tematem dotyczącym form uczestnictwa osób niepełnosprawnych w kulturze oraz znaczenia aktywności twórczej w procesie radzenia sobie z własną niepełnosprawnością, w 1995-2010 uczęszczałam na seminarium z zakresu problematyki stresu i radzenia sobie prowadzonym przez prof. dr hab. Kazimierza Wrześniewskiego na Wydziale Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego, wykorzystując zdobytą tam wiedzę zarówno w pracy dydaktycznej, jak i naukowej.

Od ponad 30 lat czynnie uczestniczę w wielu ogólnopolskich i międzynarodowych interdyscyplinarnych konferencjach naukowych, warsztatach gwaroźnawczych oraz badaniach dziedzictwa kulturowego Mazowsza, Podlasia i Suwalszczyzny, realizowanych początkowo przez Łomżyńskie Towarzystwo Naukowe im. Wągów, a następnie w ramach projektu „Dialog Pokoleń”, stanowiącego część programu Narodowego Centrum Kultury „Ojczysty - dodaj do ulubionych”, przez Zarząd Główny Towarzystwa Kultury Języka oraz Instytut Języka Polskiego Uniwersytetu Warszawskiego, które stwarzają wiele okazji do dyskusji o ważnych zagadnieniach pedagogicznych.

Równoległe zajmuje się promowanie idei Marii Grzegorzewskiej wśród społeczności akademickiej macierzystej uczelni i z innych ośrodków naukowych oraz instytucji kultury, poprzez bezpośredni kontakt lub za pośrednictwem mediów takich, jak prasa, radio, telewizja i internet. M.in. w roku Jubileuszowym aktywnie uczestniczyłam: w Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Wybory kobiet”; w Sympozjum Naukowym pt. „Maria Grzegorzewska jako prekursorka pedagogiki specjalnej w Polsce”, zorganizowanym przez Koło Naukowe Edukacji i Rehabilitacji Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną IDEM przy Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej i Koło Naukowe Pedagogów i Pedagogów Specjalnych przy Uniwersytecie Rzeszowskim; w Interdyscyplinarnej Konferencji pt. „Język narzędziem poznawania świata i kultury regionu”, zorganizowanej przez Zarząd Główny Towarzystwo Kultury Języka Polskiego oraz Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego; w Międzynarodowej Konferencji Interdyscyplinarnej z cyklu „Osoba. Akceptacja, Partycypacja, Solidarność Społeczna – interdyscyplinarne wyzwania w tworzeniu społeczeństwa dla wszystkich”; w międzynarodowym

projekcie partnerskim pt. „Akademia Specjalnych Potrzeb Edukacyjnych”, zorganizowanym w ramach programu Erasmus, dla psychologów, pedagogów i nauczycieli z terenu powiatu kieleckiego, ze Świętokrzyskiego Centrum Doskonalenia Nauczycieli w Kielcach oraz z trzech krajów partnerskich – z Chorwacji, Portugalii i Grecji, na którym prezentowałam biografię i twórczość Marii Grzegorzewskiej; w audycji Nulii Stankiewicz pt. „Kobiety wieczór: słowo o Marii Grzegorzewskiej” zorganizowanej w Radiu Dla Ciebie; w audycji Macieja Woźniakiewicz pt. „«Nie ma kaleki – jest człowiek». Postać Marii Grzegorzewskiej”, zorganizowanej w Polskim Radiu, w programie „Społeczeństwo obywatelskie: reaktywacja”; w „Akademickim zaciszu” Romana Lepperta w programie pt. „O Marii Grzegorzewskiej w sposób nieoczywisty”; w audycji Darii Pacańskiej pt. „Maria Grzegorzewska jako prekursorka pedagogiki specjalnej”, zorganizowanej w programie DD TVN; w spotkaniu autorskim zorganizowanym w Powiatowej Bibliotece Publicznej im. Heleny i Stefana Nafeterów w Wołominie, w gdzie w ramach projektu „Maria Grzegorzewska. Pedagogika dobra”, wygłosiłam wykład nt. na temat życia i idealów Marii Grzegorzewskiej; oraz w nagraniu filmu w reżyserii Agnieszki Wąsikowskiej pt. „Nie mam czasu na niemiłość”, emitowanego w polskiej telewizji oraz w APS podczas spotkania wigilijnego w grudniu 2022 roku.

W latach 80-tych ub. wieku współpracowałam z Instytutem Wzornictwa Przemysłowego oraz grupą plastyczną „pARTner”, inicjującą w przestrzeni publicznej działania artystyczne przekraczające tradycyjne kompetencje sztuk plastycznych, których celem było pobudzenie przypadkowych uczestników tych działań do myślenia o własnym środowisku w kategoriach odpowiedzialności. Zbierałam także materiały do bazy danych twórców niepełnosprawnych i organizowałam w ramach imprez towarzyszących konferencjom naukowym, odbywającym się jeszcze w Wyższej Szkole Pedagogiki Specjalnej pod hasłem „Twórcza obecność niepełnosprawnych” wystawy ich prac plastycznych. Pod koniec lat 80-tych zorganizowałam na terenie uczelni wystawę poplenerową własnych prac plastycznych. W latach 2005-2006 zorganizowałam 3 wystawy twórczości plastycznej dzieci i młodzieży w Kościele Duszpasterstwa Akademickiego Św. Anny w Warszawie, ul. Krakowskie Przedmieście 68, w parafii NMP Matki Kościoła w Warszawie, ul. Domaniewskiej 20 oraz w Bazylice Świętego Krzyża w Warszawie, ul. Krakowskie Przedmieście 3.

Uczestniczyłam także w programie „Muzeum Otwarte – edukacja w działaniu” zorganizowanym na Warszawskim Muranowie, w ramach projektu „Żydowskie Dziedzictwo Kulturowe”, komponent „Oblicza różnorodności”, przez turecką artystkę wizualną Asli Cavusoglu i warszawskich architektów Małgorzatę Kuciewicz i Simone De Iacobis, oraz w debacie na temat sił niszczących i kształtujących przestrzeń miejską, zorganizowanej we wrześniu 2025 roku w Muzeum Historii Żydów Polskich, na której zaprezentowałam wykonana przez siebie dokumentację fotograficzną materialnej substancji dawnej Warszawy.

6. Informacja o osiągnięciach dydaktycznych, organizacyjnych oraz popularyzujących naukę lub sztukę.

Opracowałam i zmodyfikowałam wiele programów zajęć dydaktycznych dotyczących podstaw psychologii, psychologii rozwoju, rozwój psychoruchowy dzieci, psychologii społecznej i wychowawczej, psychologii klinicznej i psychopatologii, elementów psychologii klinicznej i psychopatologii, psychologii rozwoju człowieka z elementami psychopatologii, psychologii klinicznej dziecka z trudnościami w uczeniu się, psychologicznych aspektów funkcjonowania ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, psychologii klinicznej osób niepełnosprawnych intelektualnie, psychospołecznych aspektów niepełnosprawności, psychologicznych problemów chorych i niepełnosprawnych oraz psychologii twórczości, realizowanych przeze mnie w Akademii Pedagogiki Specjalnej w formie wykładów i ćwiczeń (niektórych o statusie wykładów) na studiach stacjonarnych, niestacjonarnych i podyplomowych na kierunku pedagogika, pedagogika specjalna, pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna, pedagogika opiekuńczo-wychowawcza i szkolna, pedagogika zdolności i informatyki, edukacja artystyczna w zakresie sztuk plastycznych oraz psychologii rodziny. Opracowałam także kilkanaście propozycji autorskich programów zajęć fakultatywnych dla takich przedmiotów jak: psychologia kreatywności osób niepełnosprawnych, problemy autokreacji osób niepełnosprawnych, psychologia twórczości osób niepełnosprawnych, psychologiczne problemy chorych i niepełnosprawnych, dla kierunku pedagogika oraz dla specjalizacji psychopedagogika kreatywności, edukacja medialna, animacja społeczno-kulturowa, animacja społeczno-

kulturowa z edukacją kulturalną, pedagogika pracy i zarządzanie zasobami ludzkimi, opieka nad dzieckiem i wsparcie społeczne.

Byłam uczelnianym koordynatorem programów dla przedmiotów: podstawy psychologii, psychologia kliniczna, psychologia kliniczna dziecka, psychologia kliniczna dziecka z trudnościami w uczeniu się, psychopatologia rozwoju, elementy psychopatologii i psychologii klinicznej dzieci i młodzieży, psychologia rozwoju człowieka z elementami psychopatologii oraz praktyki specjalistycznej na kierunku psychologia.

Przez wiele lat sprawowałam funkcję opiekuna roku kolejnych grup studentów stacjonarnych i zaocznych. W roku akademickim 2012/13 pełniłam funkcję opiekuna praktyk asystenckich pedagogiczno-korekcyjnych w poradniach psychologiczno-pedagogicznych dla studentów I roku studiów niestacjonarnych II stopnia na kierunku pedagogika o specjalności pedagogika korekcyjna, w roku akademickim 2016/17, 2017/18. 2018/19 i 2019/20 byłam opiekunem praktyk studenckich dla IV roku jednolitych studiów niestacjonarnych na kierunku psychologia o specjalności psychologia kliniczna.

W latach 1995–2001 oraz 2009–2011 prowadziłam seminaria magisterskie w Akademii Pedagogiki Specjalnej na kierunku pedagogika specjalna oraz w Wyższej Szkole Finansów i Zarządzania (obecnie noszącej nazwę Akademii Ekonomiczno-Humanistycznej) na kierunku psychologia, w ramach których wypromowałam 74 magistrów pedagogiki i 57 magistrów psychologii oraz zrecenzowałam wiele prace magisterskich z zakresu pedagogiki, pedagogiki specjalnej i psychologii.

Wielokrotnie pracowałam w Wydziałowej Komisji Rekrutacyjnej dla kandydatów na studia stacjonarne i niestacjonarne w Akademii. W latach 1980-1990 współpracowałam z biblioteką w celu kompletowania najnowszych publikacji krajowych i zagranicznych pod kątem potrzeb programowych uczelni.

Od 2016 roku jestem recenzentem czasopisma naukowego „Psychologia Wychowawcza”, a od roku 2021 - recenzentem czasopisma naukowego „Problemy opiekuńczo-wychowawcze”. Byłam również członkiem Rady Redakcyjnej publikacji pt: „Dialog pokoleń. Suwalszczyzna – powiat Suwałki”, wydawanej w 2015 roku pod red. prof. Barbary Falińskiej przez Towarzystwo Kultury Języka oraz Sekcję Gwaroznawczą Starostwa Powiatowego Suwałki; oraz członkiem Rady Redakcyjnej

publikacji pt: „Dialog pokoleń. Mazowsze – powiat Grajewo”, wydanej w 2016 roku pod redakcją prof. Barbary Falińskiej przez Towarzystwo Kultury Języka, Wyższa Szkołę Menadżerską w Białymstoku i Starostwo Powiatowe w Grajewie.

7. Oprócz kwestii wymienionych w pkt. 1-6, wnioskodawca może podać inne informacje, ważne z jego punktu widzenia, dotyczące jego kariery zawodowej.

Od roku akademickiego 2020/21 jestem członkiem Senackiej Kapituły Medalu Marii Grzegorzewskiej, przyznawanego osobom, które „przyczyniły się do rozwoju Akademii lub przysporzyły jej dobrego imienia lub chwały” (zał. do uchwały Senatu APS nr 80/2020 z 28.11.2020 r.), oraz od roku akademickiego 2021/22 roku – członkiem Komitetu Organizacyjnego Obchodów Jubileuszu 100-lecia APS. Aktualnie uczestniczę w pracach związanych w wyborem, opisem i digitalizacją eksponatów do Wirtualnego i Stacjonarnego Muzeum im. Marii Grzegorzewskiej, jakie niebawem zostanie otwarte w nowym gmachu APS celem upamiętnienia 100-lecie uczelni oraz Marii Grzegorzewskiej jako Patronki roku 2022.

Otrzymałam następujące nagrody: w 1982 roku – nagrodę rektorską za osiągnięcia dydaktyczne, w 1991 roku – indywidualną nagrodę Rektora WSPS za cykl artykułów opublikowanych w piśmiennictwie fachowym w latach 1989-1990, w 2004 roku – Medal Komisji Edukacji Narodowej przyznany za szczególne zasługi dla oświaty i wychowania oraz w 2005 roku zostałam odznaczona Srebrnym Krzyżem Zasługi.

.....*H. Hryniewicz*.....

